

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Pojetí duše v džinismu

Concept of the Soul in Jainism

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Zdeněk Vojtíšek, Th.D.

Autor:

Matěj Linhart

Praha 2017

Poděkování

Za pomoc s touto prací děkuji doc. Zdeňku Vojtíškovi a Josefu Bartoškovi.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Pojetí duše v džinismu“ vypracoval samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 26. června 2017.

Matěj Linhart

Anotace

Tato práce si klade za cíl sumarizovat a vysvětlit pojetí duše v džinistické tradici s podáním patřičného kontextu. Práce je rozdělena na tři oddíly, přičemž první se věnuje džinistické metafyzice a kosmologii. Druhý se věnuje koncepci duše (*džíva*), karmy a spirituálního vývoje jedince. Poslední část poté pojednává o náboženské praxi džinistů spojené s touto naukou – konkrétně se věnuje fenoménu nenásilí a dobrovolného vyhladovění (*salékhana*).

Annotation

This thesis aims to summarize and explicate a conception of the soul in Jaina tradition with a presentation of appropriate context. The thesis is divided into three parts. The first part of the thesis is dedicated to Jaina metaphysics and cosmology. The second part is dedicated to the conception of the soul (*jiva*), karma and spiritual progress of a man. The last part is dedicated to the religious practices of Jains associated with this doctrine – specifically to the phenomenon of non-violence and voluntarily starvation to the dead (*sallékhana*).

Klíčová slova

duše, džinismus, karma, indické tradice, ahimsa, kosmologie

Keywords

Soul, Jainism, Karma, Indian traditions, Ahimsa, Cosmology

Obsah

Úvod.....	1
Poznámky k přepisu cizích termínů.....	2
Džinismus jako náboženství.....	3
1. Džinistické pojetí světa.....	4
1.1. Džinistická metafyzika.....	4
1.1.1 Nauka o substancích.....	4
1.1.2. Nehmotné a nevnímající substance.....	6
1.1.3. Nevnímající substance – pudgala.....	9
1.1.4. Substance nehmotná vnímající – džíva.....	10
1.2. Kosmologie.....	12
1.2.1 Podoba kosmu	13
1.2.2. Dolní svět.....	15
1.2.3. Horní svět.....	16
1.2.4. Střední svět.....	18
1.3. Kolo času – kalčakra.....	21
2. Duše a její cesta zrozeními.....	24
2.1. Obecné úvahy o duši.....	24
2.1.1. Kategorizace duší.....	27
2.1.2. Nigódy.....	33
2.1.3. Siddhové.....	36
2.1.4. Ostatní bytosti.....	38
2.2. Karma.....	39
2.2.1. Děvět kategorií.....	41
2.2.2. Kategorizace karmy.....	44
2.3. Léšja.....	48
2.4. Cesta k osvobození – 14 gunasthán.....	49
3. Náboženská praxe džinistů.....	55
3.1. Ahimsa.....	55
3.2. Salékháná.....	59
Závěr.....	64
Bibliografie.....	65

Úvod

Džinismus je pro nejednoho evropana dosud takřka neznámým náboženstvím, ačkoli se jedná zřejmě o jednu z nejstarších kontinuálně pokračujících náboženských tradic. A přestože je již počet následovníků této tradice nepoměrně menší, než-li býval, přesto je neustále tradicí živoucí a dle mého mínění taktéž velice plodnou. Zvláště za posledních sto padesát let se začalo povědomí o džinistech v západním světě pomalu zvyšovat díky dvojici faktorů. Na jedné straně to byly práce západních badatelů, které se džinismu věnovali, pokoušeli se o jeho deskripci a překládali pramenné texty. Na druhé straně to bylo zapříčiněno utvářením džinistických diaspor, společně s angažovaností džinistů na polích politiky a ekologie.

V některých z dalších států západního světa se již džinismus stává známým pojmem, ať už z popudu jedné, či druhé z výše zmíněných stran. V naší zemi však myslím dosud panuje obecná neznalost, způsobená absencí obou zmíněných faktorů. Diaspora u nás na rozdíl od několika dalších evropských států neexistuje. A pokud jde o práce tuzemských badatelů věnovaných džinismu, daly by se bez nadsázky spočítat na prstech jedné ruky.

Právě to byl jeden z důvodů, proč jsem přistoupil k sepsání této práce. Důvodem druhým, neméně důležitým, je fakt, že i samotní džinisté uznávají složitost a v mnoha případech i nejasnost vlastního náboženského systému. Tento fakt se poté projevuje i v četné cizojazyčné sekundární literatuře, kdy se můžeme na mnoha místech setkat s informacemi jednou naprosto protichůdnými, jindy zavádějícími. Je tedy vidět, že ani tato systemizující základní práce není pro badatele zabývající se džinismem ani zdaleka u konce.

Rozhodl jsem se tedy v této práci pokusit se systematicky objasnit základní představy vážící se k džinistické koncepci duše, s důrazem na co možná nejdůkladnější práci nejen se sekundární literaturou, ale i literaturou pramennou. Přístup k pramenům se naštěstí v dnešní době zjednodušuje, neboť ačkoli jsou džinistické agamy psány v jazyce *ardhamagádlí*¹, kromě několika překladů západních badatelů napomáhají situaci i sami džinisté, kteří své posvátné texty překládají do světových jazyků.

Samotná práce potom sestává ze tří oddílů. První část jest nutným exkurzem do

¹ Zbavitel, Dušan – Vacek, Jaroslav, *Průvodce dějinami staroindické literatury*, 1996, s.105.

džinistické metafyziky a kosmologie, bez kterého by pokus o vysvětlení samotného termínu duše v džinismu byl, dle mého mínění, těžko vůbec možný. Druhá část se poté věnuje termínu duše, přičemž snahou je i představení širšího rámce této koncepce – proto se věnuji i problematice karmy a spirituálního vývoje jedince. V poslední části se poté snažím poukázat na konkrétní případy, ve kterých můžeme snadno vyzorovat vliv dříve vysvětlené nauky. Konkrétně se jedná o *ahimsu*, neboli džinistickou zásadu nenásilí, která je nepochybně pro džinismus esenciální a *salékhánu*, neboli vyhladovění vedoucí až k smrti. Tu jsem zvolil, neboť jde zcela jasně o krajní vyjádření zásady *ahimsy* a jest v podstatě dobrou ukázkou toho, jakého vyústění v životě džinistů může nabývat představa duše a spásy jedince.

Cílem mé práce je poté sumarizace dostupné látky ve srozumitelné formě s přihlédnutím k problematickým pasážím, ve kterých dochází mezi badateli k největším rozkolům co do názoru. Záměrem je dále tyto oddíly srovnávat mezi sebou, s pramennou literaturou a na základě této práce nalézt nejsprávnější možné údaje. Právě proto, že je látka nesmírně objemná a komplikovaná, vidím v této práci její význam, v nastínění nejzásadnějších otázek a v přípravě na další bádání na tomto poli.

Poznámky k přepisu cizích termínů

Rád bych úvodem vysvětlil svou práci s cizími pojmy, kterých je v souvislosti s daným tématem značné množství. Vyjma dvou termínů – karma a samsára, které považuji za obecně známé, jsem se rozhodl veškeré další cizí termíny uvádět pro přehlednost kurzívou. To se týká cizích termínů, u kterých uvádím obvykle v závorce český překlad a týká se to také jmen vážících se k džinistickým představám kosmologickým a metafyzickým. Kurzívou však nejsou uváděna jména autorů, což je jak věřím dostatečně kompenzováno obsažným poznámkovým aparátem.

Pokud jde o takto označené termíny, užívám fonetického přepisu původní výslovnosti. Jedinou výjimkou jsou citace (především z Pertoldovy práce), kde podržuji původní tvar autorův a dále jména citovaných titulů, kde samozřejmě taktéž přepis neupravuji. Pokud jde o takto označené termíny, obvykle je skloňuji dle rodu, ve kterém jsou užívány i v dalších tuzemských publikacích. Práce se rozcházejí u termínu *džíva*, který je pro mou práci stěžejní a kde je možno volit mezi femininem a maskulinem užívaným Pertoldem, které však působí v dnešní době dosti archaicky. S termínem *džíva* tedy pracuji jakožto s výrazem ženského rodu.

Ve své práci se také snažím citovat přímo z pramenů, kde je ovšem občas nutné zasáhnout do textu pro lepší srozumitelnost – je to dáno tím, že především starší džinistické práce jsou sepsány formou aforismů a dost často se ve verši například nemusí vyskytovat ani podmět, či přísudek. V takových případech uvádím termín přímo do citovaného textu, přičemž takový zásah je označen užitím hranatých závorek.

Džinismus jako náboženství

Ve své práci o džinismu často hovořím jakožto o náboženství. Rád bych hned z kraje práce uvedl tuto věc na pravou míru v rámci předejití případného nesprávného chápání tohoto tvrzení.

Podobně jako u mnoha dalších východních náboženství i v případě, že hovoříme o džinismu, dostáváme se do nemalých potíží, chceme-li tuto soustavu zařadit do kategorie náboženství z pohledu západního člověka. Ukazuje se, že kategorie jako náboženství je i v dnešní době v případě indických tradic značně konfúzní². Problémem je už jenom to, že indové postrádají termínu náboženství v našem slova smyslu.

Samotný termín *daršana*, který mimo další indické tradice zahrnuje i džinismus, džinisté překládají různě. Můžeme se setkat jak s překlady filosofie (philosophy), tak náboženství (religion), potažmo vnímání (perception)³. V původním smyslu znamená *daršana* vidění, či pohled⁴. Indické chápání daného termínu tedy není příliš přiléhavé západnímu termínu náboženství.

Vzhledem k tomu, že řešení samotné této otázky by vydalo na celou kapitolu, ne-li na samostatnou práci, nebudu se mu zde dále věnovat. Chci tímto nastíněním problému pouze poukázat na to, že ač o džinismu ve své práci hovořím jako o náboženství, uvědomuji si rezervy, které užívání tohoto termínu skýtá.

2 Fárek, Martin, *Indie očima evropanů*, 2014, s. 10.

3 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 9.

4 Zbavitel, Dušan, *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*, 1993, s. 43.

1. Džinistické pojetí světa

Aby bylo možné v této práci uspokojivě objasnit byť jen základní aspekty duše v džinistickém pojetí, bude potřeba nejprve nastínit širší rámec, ve kterém se s tímto termínem pracuje. V této kapitole bude vysvětleno několik dílčích oddílů džinistické nauky, které budou pro další chápání probírané látky nezbytné. Konkrétně se jedná o metafyziku, která duši vymezuje vůči dalším substancím a dále kosmologii která popisuje strukturu kosmu a tedy i prostředí, ve kterém probíhá cyklus přerozování duše. V souvislosti s kosmologií bude naznačena i otázka věčnosti kosmu a problémy, které se k tomuto chápání vážou, neboť je zde i zajímavý přesah k otázce existence Boha.

1.1. Džinistická metafyzika

Cílem této podkapitoly je objasnit nauku o substancích. Duše zde bude objasněna čistě jakožto látka a bude vysvětlena její provázanost s dalšími substancemi. To nám umožní chápání problematiky v dalších oddílech této práce.

1.1.1 Nauka o substancích

Džinisté užívali pro realitu termín *sat*⁵ (bytí⁶), případně *tattva*, *artha*, *padārtha*, *tattvārtha*⁷. Vše co existuje dle džinismu sestává ze tří aspektů, sice *dravja* (substance), *guna* (vlastnost) a *parjāja* (modalita)⁸. Veškeré substance dle tohoto chápání jsou v podstatě podkladem pro četné vlastnosti, které se substancí od substance mění. *Tattvarthasutra* vysloveně tvrdí, že vše co je substance, oplývá vlastnostmi a modalitami⁹. Tyto vlastnosti procházejí neustálými modifikacemi, v tom smyslu, že pozbývají modifikací starých a přicházejí k novým. Dle tohoto schématu je třeba vše existující vidět vždy ve třech rovinách – modifikace, které se neustále vyvíjí a náleží vlastnostem;

5 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 75.

6 Většinou literatury je výraz *sat* uváděn jakožto první, popřípadě jakožto jediný.

7 Bartošek, Josef., *Džinismus*, 2016, s. 12.

8 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 90.

9 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 78.

vlastnosti, které se díky svým modalitám neustále vyvíjí a přesto zůstávají věčně spjaté se svou substancí a právě ony substance, které zastávají základ pro tyto proměny. Nutno ještě dodat, že vlastností má substance nepočítatelně (ačkoli většinou substance nese několik „hlavních“ vlastností, na které je u ní pohlíženo – viz dále v textu např. vlastnosti duše, či hmoty), modifikací je nekonečné množství. Představě tohoto chápání může napomoci přirovnání – kus hlíny (substance) má vždy nějakou formu (vlastnost), ale ta může být různá (modifikace)¹⁰.

Díky tomuto můžeme konečně pochopit tvrzení džinismu, že veškeré bytí je věčné a neměnné – veškeré změny jsou totiž jenom potenciální, substance jako taková zůstává neustále totožná¹¹. Tomu také odpovídá tvrzení, které se objevuje v úvodu k Gommatsáře: „*Dravya doslova znamená plynutí, nebo pokračování. Je tak zvána, neboť plyne či pokračuje stále stejné, skrze její rozličné modifikace*“¹². V komentáři k Dravya-sangraha zase můžeme nalézt toto tvrzení: „*Každá substance v kosmu dle džinismu sestává z trvání (niryatva), se vznikem (utpada) a zánikem (vyaya) jejich modifikací. Oplývání těmito vlastnosti je vlastně zváno bytím (sat) a toto bytí definuje substancí v džinismu*“¹³.

Vlastosti můžeme ještě členit na obecné (*samanja*) a konkrétní (*višesa*). Obecné vlastnosti určují hlavní atributy a konkrétní vlastnosti určují podskupiny. Tak například stovky stromů v lese mají obecnou vlastnost „stromovitost“¹⁴, kdežto každý z nich má poté konkrétní vlastnost určující jeho druh. Tato vlastnost onen subjekt poté odlišuje od ostatních substancí v dané skupině¹⁵.

Džinisté mají nejedno členění substancí. Zdroje se rozcházejí a užívají členění různé, popřípadě uvádějí vícero variant. Osobně mi přijde pro pochopení jako nejsnazší dělení, které podává Jaini. Dle něj džinisté dravya dělí na tři skupiny: dravya, jež jsou vnímající; dravya, jež jsou materiální a nakonec dravya nemateriální a nevnímající¹⁶. Do skupiny první náleží právě *džíva*, do druhé skupiny náleží *pudgala* (hmota), do skupiny poslední poté patří *ákáša* (prostor), *dharma-dravya* (prostředí pohybu), *adharmadravya*

10 Singh, Narendra Kumar, *Jainas Concepc of Substance* [online], 1987 [citováno 4/2017], s. 1.

11 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 67.

12 Nemičandra, *Gommatsara*, 1927, s. 3.

13 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 30.

14 Autor pracuje v původním textu s termínem „tree-ness“.

15 Jain, Vijay K., *Soul Substance (jiva dravya) – As Expounded In Dravysamgraha* [online], datum neuvedeno [citováno 6/2017], s. 8.

16 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 97.

(prostředí klidu) a *kala* (čas). Další dělení nabízí například Pertold, který staví na jednu stranu *džívu* – jakožto životodárný prvek a na druhou stranu *adžívu* – neboli všechny ostatní *dravja* jakožto prvek neživotný¹⁷. V *Dravya sangraha* je *adžíva* definována totožně: „*Adžívou je pudgala, dharma, adharna, akáša a kala. Pudgala má formu, vlastnosti, barvu, atp. Zbytek je bez formy*“¹⁸.

Pertold poznamenává však i to, že jako *adžíva* může být v užším slova smyslu vnímána pouze hmota. Dle mého mínění je tato druhá varianta příhodnější, neboť v přísném protikladu k *džívě* je opravdu jenom *pudgala*. Ostatní *dravja* dle mého mínění fungují spíše jen jakožto instrumenty v univerzu, které na rozdíl od hmoty, nemají pro duši vyloženě zhoubnou funkci – ba naopak, díky nim je jí vlastně umožněno i dosáhnout mókši a nepozbýt v samsáře na věčnost. K tomuto viz další podkapitolu, kde je vysvětleno pojetí jednotlivých substancí.

Při zkoumání *dravja* lze dojít dle džinistů k poznání, že *dravja* se skládá z částecek, nebo že se z nich neskládá. Nejmenší možná tato částecka, nepředstavitelně malá, která je dále nedělitelná, je nazývána *pradéša*. Termín pro souhrn *pradéšů* jest *kaja* (tělo). Z toho pramení dělení, které rozděluje *dravja* na *astikája*, neboli mající tělo (*asti* – existuje, *kaja* – tělo, sbírka¹⁹) – do této skupiny spadá *džíva, pudgala, dharma-dravja, adharna-dravja* a *akáša* a na *anastikája*, neboli nemající tělo – do této skupiny náleží pouze *kala*²⁰.

K tomuto pojetí je potřeba ještě uvést upozornění, že z toho, co džinisté nazývají tělem lze našimi hmotnými smysly vnímat pouze *pudgalu*, neboť ta v džinistickém pojetí je *rupin* (to, co má tvar). Ostatní z těchto zmíněných *dravja* jsou *arupin* (jsou to, co nemá tvar)²¹. Západní a džinistické pojetí termínu těla není totožné!²²

1.1.2. Nehmotné a nevnímající substance

K pochopení *džívy* nejsnáze dojdeme, pokud si předně vyjasníme protiklad, vůči kterému je vymezován – *adžívu*. V této podkapitole se zaměřím na *dravja* nehmotné a

17 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 61.

18 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 31.

19 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 93.

20 Ibidem.

21 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 31.

22 Bartošek, Josef., *Džinismus*, 2016, s. 14.

nevnímající, tedy *pudgalu*, *dharma-dravja*, *adharmadravja* a *kala*²³.

Prostor - akáš: Je to všeprostupující *dravja* nekonečného²⁴ množství praděšů, je věčná a nemá tvar (*rúpa*). Prostor, ač je jednou substancí, vyplňuje dle džinistů *lók* (vesmír/svět) i *alók* (ne-vesmír/mimosvětí) – k tomuto více v následující podkapitole, věnující se deskripci džinistického vnímání kosmu. Proster je *dravja*, ve které se projevují všechny ostatní substance (tj *džíva*, *pudgala*, *dharma-dravja*, *adharmadravja* a *kala*). Vesmír má nepočítatelné množství *praděšů*. Ne-vesmír obklopuje ze všech stran vesmír a má nekonečné množství praděšů, neexistuje v něm žádná jiná substance²⁵.

Prostředí pohybu a prostředí klidu – dharma a adharma: *Dharma* jest prostředím pohybu. Termínu *dharma* je užito v původním aktivním smyslu – znamená „to co drží“²⁶. *Dharma* je trpná, ne činná – nenutí tedy k pohybu, pouze k němu dává příležitosti²⁷. *Dharma* bývá v džinistické literatuře přirovnávána k vodě, ve které se ryba může pohybovat, nenutí ji však k pohybu. Ačkoli *džíva* a *pudgala* mají přirozeně schopnost pohybu, nenachází-li se v *dharmě*, nejsou schopny jej realizovat.

Adharma není vnímána jako protiklad *dharmy* – nedostatek prostředí pohybu, ale je vnímána jako zcela odlišná kategorie – prostředí klidu.²⁸ Stejně jako *dharma*, i *adharma* je vnímána jako trpná. *Adharma* je přirovnávána ke stínu stromu u rozpálené cesty, který nabízí prostředí k odpočínutí, ale opět k němu nenutí²⁹. *Dharma* i *adharma* sestávají z nepočítatelného množství praděšů. *Dharma* společně s *adharmou* prostupují celý akáš (vesmír)³⁰.

Werner tvrdí, že v pozdních agamách lze nalézt i pojetí toho, že *dharma* umožňuje také mentální, verbální a skutkovou aktivitu a *adharma* dovoluje potlačení myšlenek

23 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 66.

24 Ku rozdílu mezi nekonečným a nepočítatelným množstvím se kterými džinismus poměrně často operuje - nepočítatelné množství má určitou hranici, ačkoli ta je tak obrovská, že ani osvícená bytost není schopná jí pojmout. Nekonečné množství postrádá i tuto hranici.

Toto vysvětlení například v: Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 64.

25 Nemičandra, *Dravya Sangraha*, 1986, s. 41.

26 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 66.

27 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 71.

28 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 66.

29 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 71.

30 Ibidem, s. 70.

během meditace³¹. Tuto funkci připisovanou probíraným dvěma substancím jsem v další prostudované literatuře nenalezl a Werner bohužel neuvádí pramen.

Panuje obecná shoda v názoru (nesetkal jsem se v literatuře s jediným zpochybňujícím názorem), že představa o prostředí pohybu a prostředí klidu, jest názor zcela specifický pro džinistickou filosofii. Názory na jejich vznik se liší – jeden názor tvrdí, že tyto představy můžeme vystopovat v prastarých představách o fluidech vznášejícími se universem (védické termíny *rta* a *dharma*); další mluví o jejich původu v sankhiových termínech *radžas* a *tamas*³².

Čas - kalá: Otázka toho, zdali se čas vůbec počítá mezi *dravja*, je velice problematická a na jednotném tvrzení se sami džinisté neshodnou. Ve skutečnosti, ani autoři nepodávají o tomto problému zcela jednotné výpovědi. Všichni badatele jsou ve skutečnosti jednotní v tvrzení, že podle *digambarů* se čas řadí mezi substance. Nicméně pokud jde o *švétambarů*, můžeme se setkat s tvrzením, že čas mezi substance neřadí³³, stejně jako s tvrzením, že *švétambarové* v odpovědi na tuto otázku nejsou jednotní³⁴.

Čas dle džinistů, je prostředkem nezbytným pro možnost změny, fungující ve své funkci podobně jako podobně *dharma* a *adharm*a – ostatním substancím tedy tuto možnost poskytuje, avšak není její příčinou³⁵. Zajímavé je v tomto ohledu srovnání s Pertoldovou prací, ve které lze jeho výklad interpretovat i způsobem, že *kalá* není ve své funkci zcela pasivní - „Má jen svoje vlastnosti, z nichž nejvýznačnější je, že napomáhá obměnám ostatních látek, *dravjím*“³⁶. Na začátku oddílu však předesílá, že oproti *džívě* jsou všechny ostatní substance substance pasivní, proto předpokládám, že chápal funkci času stejně jako ostatní autoři.

Pojetí času jakožto substance s sebou nese několik problémů. První z nich je ten, že dle džinistického chápání všechny substance neustále prochází změnami³⁷ – pokud bude čas považován za substanci, bude nutné uvažovat o další substanci času, umožňující změnu původnímu – a tak dále ad infinitum. Dále je zde například problém toho, že čas jednotlivé „body“ času, každý pro jeden *pradéš* jsou věčně odděleny. Čas tedy není jednotný, tak jako

31 Werner, Karel, *Džinismus: Jako spásná nauka*,..., 2013, s. 87.

32 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 99.

33 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 93.

34 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 100.

35 Ibidem.

36 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 67.

37 Viz kapitola 1.1. této práce.

například prostor, čímž je dosti nabouráno běžné vnímání času. Proto údajně někteří ačarijové tvrdí, že čas není samostatnou *dravjou*, ale jen jakýmsi prouděním, či pojmem. Většina džinistů však údajně zůstává u pojetí času jakožto substance a ignorují logické důsledky, které s sebou takové pojetí nese³⁸.

1.1.3. Nevnímající substance – *pudgala*

Pudgala, neboli hmota, jest zcela pasivní, nehmotnou substancí postrádající vědomí. Jest přímým protikladem džívy a vyznačuje se čtveřicí vlastností – barvou (*varna*), chutí (*rasa*), vůní (*gandha*) a hmatatelností (*sparśa*)³⁹. Badatelé běžně připisují hmotě čtyři základní vlastnosti v souvislosti s touto sůtrou. I Pertold odkazuje na stejný pramen, avšak je třeba poukázat na to, že i přes tuto citaci dává výčet pěti vlastností – barva, dotek, hmatatelnost, chuť a vůně⁴⁰. Avšak vypadá to spíše na nepřesnost v textu, neboť dotek a hmatatelnost se zdají být popisem téže vlastnosti.

Pokud jde o vymezení vůči džívě, vyjma absence vědomí a svých specifických vlastností se hmota liší tím, že oproti duši jest složená. Hmota jest složená z částic zvaných *skanhda*, které dnešní džinisté přirovnávají k vědeckému termínu molekuly. *Skanhda* samotná může býti ještě dělena na *anuh* (atom), potažmo *parámanuh* (naprostý atom). Jako *anuh* bývá hmota ovšem nazývána ovšem jenom v případě, že jde o atom sám o sobě, nikoli o částičku spojenou v celek. Pokud je tato částička součástí nějakého shluku, je nazývána *pradéšem*. Pertold upřesňuje, že *pradéš* je vlastně jednotka prostorová, vyplněná jedním atomem. V protikladu k tomuto stojí Wernerovo tvrzení, že dle džinismu existují i atomy tak jemné povahy, že se jich může vejít i povícero do jednoho prostorového bodu⁴¹. Atomy se mohou sdružovat ve *skandhy*, které zaujímají několik *pradéšů*.

Pertold dále upřesňuje⁴² šest stavů hmoty, rozeznávaných dle džinismu:

- a) Velmi hrubý (*atistúla*), který přirovnává přibližně k pevnému skupenství. Pokud je hmota dané rozdělená, zůstává nespojitelná, není-li užito nějaké spojovací hmoty.
- b) Hrubý (*stúla*), který popisuje jako látky „polotuhé“ a kapalné. Pokud jsou tyto látky

38 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 101.

39 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 73.

40 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 65.

41 Werner, Karel, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 86.

42 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 65.

rozděleny, mohou být opět zase spojeny. Příkladem budiž voda, olej, či máslo.

- c) Hrubý se sklonem k jemnému (*stúla-súkšma*). Jedná se o tělesa zdánlivě pevného vzezření, které však nelze zachytit. Příkladem jest stín, či sluneční záře.
- d) Jemný se sklonem k hrubému (*sukšma-stúla*). Neboli hmoty neviditelné, které však lze vnímat dalšími smysly. Jako příklad uvádí vzduch a rozličné pachy a vůně.
- e) Jemný (*suškma*), který nelze vnímat smysly. Do této kategorie je dle něj řazena i hmota, která tvoří karmu.
- f) Velmi jemný (*atisukšma*), pro který není konkrétního příkladu. Pertold poznamenává, že má představovat látku ještě daleko jemnější, nežli je ta, která tvoří karmu. Někteří džinisté údajně do této látky řadí atom. Pertold k tomuto podává poměrně zajímavý názor, sice že samotní džinisté si s touto kategorií nevědí zcela rady a že je dost možná výsledkem jejich přísného a podrobného schématismu.

Pokud jde o tvorbu *skand* z jednotlivých atomů, Jaini uvádí chápání tohoto jevu. Vlastnost hmatatelnosti totiž dle něj obnáší takové modifikace, jako vlhkost a suchost, těžkost a lehkost, atp. Atomy se stejnou vlhkostí, či suchostí se spolu dle džinistického chápání nevážou, avšak dochází k silné vazbě u atomů protikladných vlastností⁴³. Díky tomuto mechanismu poté dochází i k tvorbě takových materiálních substancí, jako jsou hmotné živly, dále například i světlo, temnota, zvuky a jiné. Na základě tohoto mechanismu je utvářena i řeč, orgány a celé hmotné tělo, které je v podstatě „domem“ duše ve světě. Stejným způsobem vzniká i karma⁴⁴. Dundas k tomuto výčtu poznamenává, že rozličné vazby atomů jsou i zdrojem potěšení a utrpení, zrozování i umírání⁴⁵ (v pramenech v podstatě totožné sdělení např v *Tattvarthasutře*⁴⁶).

1.1.4. Substance nehmotná vnímající – *džíva*

Předcházející exkurz nám usnadnil vymezení substance poslední, kterou můžeme nejsnáze (a nejčastěji se tak děje) přeložit pojmem duše⁴⁷. Takový překlad s sebou však může nést nesprávné chápání v případech, kdy není doplněno patřičným výkladem. Proto bych rád zmínil ještě pár dalších termínů, navrhovaných badateli. Za prvé je to Wernerem

43 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 76.

44 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 102.

45 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 96.

46 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 72.

47 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 53.

běžně užívaný termín duševní monáda, který se mi podařilo vypátrat i u Dundase, ze kterého Werner čerpá. Nutno však podotknout, že minimálně v případě Wenera je to zatíženo jeho snahou srovnávat džinistické myšlení s Leibnizovou filosofií⁴⁸ a ani v anglofonní literatuře není tento výraz častěji používán. Asi nejpřiléhavější český výraz, který dobře poukazuje na ústřední dualismus mezi *džívou* a *pudgalou* jest výraz životný prvek, užívaný povětšinou Pertoldem⁴⁹. Myslím však, že po krátkém vysvětlení problematiky terminologie, můžeme pracovat s termínem duše, neboť je pro nás nejsnáze uchopitelný.

Pokud jde o džinistické označení této substance, Werner poznamenává, že vyjma termínu *džíva* se v pozdějších džinistických textech vyskytuje i pojem *átman*, převzatý z brahmanismu⁵⁰. Pro úplnost nutno připomenout, že takové přebírání pojmů (ba dokonce i četné synkretismy) není v indickém prostředí žádnou výjimkou.

V této podkapitole nastíním pouze základní charakteristiku duše jakožto substance, aby naše schéma bylo kompletní, k jednotlivostem a detailnímu vysvětlení problematiky přistoupím pro přehlednost až v další kapitole.

Každá duše má nepočítatelné množství *pradéšů* a její zvláštností a v podstatě signifikantní vlastností je to, že si tyto zachovává, ať už jde nepatrný organismus, nebo (pomyslnou) bytost dosahující velikosti celého kosmu⁵¹. Džinisté užívají přirovnání lampy, která osvítí pouze místnost, ve které stojí⁵². Toto je další z několika názorů, který odlišuje džinistickou metafyziku od obecněji zažitého uvažování v Indii⁵³ (přesto se však se stejným přirovnáním, pravda v posunutém významu, setkáváme také v sankhjóvé filosofii⁵⁴).

Bylo již předesláno, že duše je dle džinistů substancí nehmotnou. Sama o sobě má vlastnost stoupat směrem vzhůru⁵⁵, což ji znemožňuje v koloběhu životů karma, která je na

48 Werner, Karel, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 14.

49 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 62.

50 Werner, Karel, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 82.

51 Nemičandra, *Dravya Sangraha*, 1986, s. 21.

52 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 71.

53 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 102.

54 Shastri, Devendra Muni, *A Source Book in Jaina Philosophy*, 1983, s. 526.

55 Přičemž džinisté mají pro tuto vlastnost plno různých přirovnání – tak například bývá v tomto ohledu duše přirovnávána k plameni svíce. Viz: Jain, Vijay K., *Soul Substance (jiva dravya)*. [online], s. 24.

ni vázaná a je hmotné povahy. Bez této karmy duše vystoupá až na vrchol kosmu, kde pak již není prostředí pohybu⁵⁶ (viz kapitolu 1.2. a její oddíly).

Podobně jako všechny ostatní substance i duše má nespočetné množství vlastností. Tradičně jsou však džinisty běžně rozlišovány čtyři – vnímání , poznání (*džňána*), blaženost (*suka*) a energie (*vrija*). Hodnoty těchto vlastností u duší procházejí neustálou proměnou, jak postupně čelí různým životním událostem. Tyto vlastnosti jsou u duší v různých stavech a podléhají neustálým změnám, přičemž zjednodušeně lze říci, že čím dokonalejší duše, tím dokonalejších dosahuje met u daných vlastností až k vlastnostem dokonalým, kteréžto jsou výsadou *kévalinů* a *tirthankarů*.

1.2. Kosmologie

V této podkapitole bude nastíněno džinistické vnímání kosmu a jeho jednotlivé oblasti. Pokusím se však oblasti nastínit jen obecně - detailní popisy a charakteristiky jednotlivých oblastí nebudou pro naši problematiku potřebné.

Pro úplnost budiž jen krátce připomenuta otázka existence kosmu dle džinistů. V džinistickém pojetí nelze ani hovořit o kosmogenezí, neboť kosmos je věčný – bez počátku a bez konce⁵⁷. Tak můžeme v současné studii o džinistické filosofii nalézt citovanou následující promluvu z džinistického textu Bhagavatí: „*Bhagavan Mahavíra měl učedníka jménem Arya Roha. Ten se zeptal Mahavíry: 'Bhagavane! Z lóku a alóku – alók je první a po něm [teprve] následoval lók?' Mahavíra řekl Aryu Rohovi toto: 'Lók a alók tu byly a vždy tu budou. Jsou bez počátku (anadi) a bez konce (ananta). Oba jsou věčné (sasvata) a žádný není dřívější, či pozdější'*“⁵⁸. V džinistické pramenné literatuře byly samozřejmě vedeny četné polemiky vůči názorům hlásajícím stvoření kosmu, proto můžeme číst např. v Sutrakritanga: „*Ti kdo argumentují svým názorem, že svět byl stvořen, neznají pravdu. [Svět] také nikdy nezanikne*“⁵⁹.

V ruku v ruce s právě zmíněným jde i otázka existence Boha (jakožto stvořitele), ke které je v džinismu přistupováno nejednotně. Rozhodně však dochází k zajímavým

56 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 134.

57 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 90.

58 Shastri, Devendra Muni, *A Source Book in Jaina Philosophy*, 1983, s. 37.

59 *Gaina Sutras: Part Two*, 1895, s. 245.

úvahám, neboť dle džinistického logicismu – pokud Bůh existuje, pak rozhodně nemohl stvořit kosmos, neboť tvorba představuje touhu stvořit. Taková vlastnost však z džinistického pojetí poukazuje na nedokonalost a nemůže být pochopitelně Bohu přisuzována⁶⁰. Bohužel, ač jde o zajímavou tematiku, nezbyvá pro ni v této práci dost prostoru.

Čtenáři se zájmem o kosmologii džinismu mohou doporučit tři publikace. Za první to je Pertoldova práce⁶¹, ze které jsem zde na mnoha místech čerpal. Za druhé je to práce Glasenappova⁶², která je ještě staršího data nežli Pertoldova a je zpracována v obdobném duchu deskripce všech světů a jejich bytostí poměrně hutného rázu - v podstatě až nad rámec potřeb této práce. Poslední publikací, kterou jsem zde necitoval pro její stručnost, je *The Jain Cosmology*⁶³, kterou však mohu pro srozumitelný ráz doporučit – navíc obsahuje plno ilustrací k danému tématu, které se běžně v dostupné literatuře nevyskytují.

1.2.1 Podoba kosmu

Džinistický kosmos má v hrubých rysech podobu stojícího, mírně roznoženého člověka s rukama v bok. Džinisté vesmír (*lók*) vnímají jako nesmírně rozsáhlý, avšak konečný. Džinisté vesmír taktéž nazývají „kosmickým člověkem“⁶⁴. Tento vesmír je poté ze všech stran obklopen již nekonečným ne-vesmírem (*alók*)⁶⁵. Vesmír společně s ne-vesmírem je nazýván souhrnným názvem *lókálók*⁶⁶.

Za zmínku stojí konkrétní rozměry kosmu, které lze nalézt u Pertolda čerpajícího hojně přímo z pramenů. Uvádí, že dle džinistických úvah je vesmír vysoký čtrnáct *rádždů*⁶⁷ na výšku, přičemž průměr se mění od sedmi *rádždů* ve spod, až po jeden *rádždž* v nejužších místech, kterými jsou střední svět a vrchol kosmu. Z tohoto dle Pertolda džinisté

60 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 89.

61 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 133-151.

62 Glasenapp, Helmuth von, *Jainism: An Indian Religion of Salvation*, 1999, s. 252-270.

63 Caillat, Collette – Kumar, Ravi, *The Jain Cosmology*, 1981.

64 Cort, John E., *Jains in the World*, 2001, s.18.

65 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 29.

66 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 133.

67 Představu o jaké délkové jednotce se zde mluví, je možno si učinit podle Wernerova popisu (vychází z Dundasova *The Jains*), kdy udává, že *rádždž* je: „...vzdálenost, kterou urazí za šest měsíců božská bytost pohybující se rychlostí přes dva miliony mil za oka-mžik (doslova).“

vypočítávají i krychlový obsah světa, který udávají na tři sta čtyřicet tři *rádždžů* krychlových. Pokud jde o jednotlivé světy v rámci *lóku*, tvrdí džinisté, že vrchní svět je vysoký něco málo pod sedm *rádždžů*, střední svět 1800 *jódžanů* a dolní svět něco přes sedm *jódžanů* – můžeme tedy vidět, že střední svět oproti ostatním oblastím zabírá nepatrnou rozlohu⁶⁸. Pertold výšku středního světa na 100 040 *jodžanů*, což viditelně koliduje s předchozím názorem.

Středem vesmíru, od vrcholku až dolů vede dle Pertolda válec zvaný *trasa-nádí*, který je jeden *rádždž* široký v průměru a který vymezuje prostor, ve kterém přebývají živé pohyblivé bytosti – tedy lidé, bohové, zvířata. Uvnitř válce i existují i nehybné bytosti, které však na rozdíl od pohyblivých mohou existovat i mimo *trasa-nádí* v ostatním vesmíru. Název *trasa-nádí* poukazuje na to, že jen uvnitř této oblasti mohou přebývat vícesmyslové bytosti (*tras*)⁶⁹.

Pertold vysvětluje tuto představu o *trasa-nádí* poměrně prostě – sice že se jedná o nutný důsledek džinistického logicismu, neboť (jak již bylo řečeno) přirozenou vlastností je stoupat, potažmo klesat, dle karmické zátěže⁷⁰. O jiném směru se však v rámci džinistických úvah o duši nehovoří⁷¹. Nejsem si však jistý, zda-li je to zcela správná úvaha, neboť sám uznává, že mimo *trasa-nádí* existují dle džinistů nehybné živé bytosti⁷². I tyto se přitom po skončení svých daných existencí přerozují – otázku jak je to s touto skupinou bytostí však Pertold nezmiňuje.

Celý *lokakáš* je obalen třemi vzduchovými vrstvami (*vatá-valajah*) rozličné hutnosti. Nejbližší jest vrstva zvaná *nodádhi-váta-valajah*, tedy hustá vrstva, která obsahuje vodu. Na ni navazuje *ghana-váta-valajah*, hustá vrstva. Třetí, světu nejvzdálenější vrstva se zove *tanu-váta-valajah*, neboli řídká vzduchová vrstva. Tato vrstva jest v podstatě hranicí *lóku* – po ní už existuje jen prázdný *alók*. Tyto vrstvy však nejsou jen vně *lóku*, avšak také oddělují jednotlivé světy a dokonce dle džinistů způsobují, že vrchní světy nespadnou na nižší⁷³.

68 Shastri, Devendra Muni, *A Source Book in Jaina Philosophy*, 1983, s. 40.

69 Babb, Lawrence A., „*Absent Lord*“, 1996, s. 39.

70 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 25.

71 Ibidem.

72 Tak například v komentáři k *Dravya Sangraha* je psáno: „V džinistické filosofii je řečeno, že celé universum je místem existence jemnohmotných džív“. Viz Nemičandra: *Dravya Sangraha*, 1986, s. 24.

73 Ibidem, s. 134.

Za upozornění myslím stojí, že Pertold *akáš* nepopisuje tak, jak to bývá běžné. Z jeho popisu se totiž zdá, že vesmír má kulovitý tvar – přirovnává ho ke tvaru kuželky, uvádí pro rozměry jen průměrové hodnoty a vrchní část popisuje jako elipsoid. Stejně tak Werner se odklání od běžného vnímání kosmu, tak jak je běžně popisován v zahraniční literatuře⁷⁴ a popisuje *lók*: „...má tvar dvojkužele, nebo přesýpacích hodin..⁷⁵“.

I vesmír džinisté samozřejmě dále dělí. Nejsnazší rozdělení, které se nabízí jest na dolní, střední a horní svět. S těmito se postupně seznámíme.

1.2.2. Dolní svět

Rozprostírajíc se od středního světa dolů, nachází se svět spodní. Nachází se zde série pekel⁷⁶, které čím jsou níže, tím temnější jsou. Zároveň bytosti v těchto oblastech zrozené zde trpí hroznými muky, které způsobují jeden druhému⁷⁷. O čím nižší oblast jde, tím je pro zde zrozenou duši utrpení horší a horší⁷⁸.

Těchto podsvětních sfér (*prabha*) existuje dohromady sedm⁷⁹. Jejich názvy jsou *ratna-prabhá* (země drahokamů), *šarkara-prabhá* (kamenitá říše), *valuká-prabhá* (říše písku), *paňka-prabhá* (říše bahna), *dhůma-prabhá* (říše dýmu), *tamah-prabhá* (říše tmy) a *mahá-tamah-prabha* (nejtemnější podsvětní říše)⁸⁰. Země drahokamů je jediná sféra dělená na tři části, přičemž první peklo zabírá pouze třetí část této sféry. Nejvyšší dvě části první sféry ještě pro duši neznamenají utrpení, ve skutečnosti jsou sídlištěm nižších bohů, zvaných *asura*, *kumára*, či *asurakumára*, kteří žijí v prostorných palácích. U dalších sfér platí, že je peklo vyplňuje zcela. Jejich velikost je klesající – u první sféry pekelná oblast

74 Např: Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 128.

75 Werner, Karel, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 33.; Přirovnání k přesýpacím hodinám je však poměrně trefné, pokud jde o zjednodušený popis tvaru.

76 Ačkoli Pertold termín peklo kritizuje, v anglofonní literatuře se v souvislosti se spodními světy vyskytuje běžně. On sám jej místy také užívá. Viz Pertold, „Džinismus“, s. 134.

77 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 91.

78 Cort, John E., *Jains in the World*, 2001, s. 20.

79 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 36.

80 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966 s. 135.; Jaini (*The Jaina...*, s. 128.) však překládá jinak - „*having the color of jewels*“ až po „*having the color of thick darkness*“, tedy [říše]barvy drahokamů až po [říši] barvy husté temnoty. Tento překlad přiléhavěji naznačuje, jak názvy zřejmě odkazují na stupňující se temnotu říši.

zabírá 80000 *jodžán*⁸¹, kdežto v poslední, sedmé sféře, zabírá pouze 8000 *jodžán*. V rámci podsvětní říše, sféry se dělí ještě na několik *patala* (pekelné vrstvy), přičemž se počítá s tím, že první pekelná říše se dělí na třináct vrstev, druhá jedenáct, třetí devět, čtvrtá sedm, pátá pět, šestá tři až po sedmou, která sestává pouze z jedné vrstvy.

Každá pekelná sféra je plná děr, ve kterých přebývají bytosti. Existuje vzorec, podle které ho lze spočítat počet děr v té které oblasti, přičemž největší množství je jich v první pekelné sféře a nejmenší ve sféře sedmé. Uprostřed každé sféry je hlavní díra, od které do osmi základních směrů vedou další, menší. Vyhněme se podrobnému výčtu a uveďme pouze pro úplnost, že počet těchto děr v pekelných říších je dohromady 8 400 000⁸². Co je však důležitější je symetrie, kterou Pertold spatřuje v pekelných dírách, proti nebeským vzdušným pavilonům, ve kterých žijí bohové⁸³. Na tuto symetrii v džinistické kosmologii bude ještě upozorněno, konkrétně Pertold si jí všímá poměrně často.

1.2.3. Horní svět

Opozitně vůči peklům, nad středním světem se nachází v rámci *trasa-nádí* řada nebeských říší. Tyto říše jsou rozděleny na dvě hlavní skupiny zvané *kalpa* (nižší říše, nebeská říše) a *kalpatítalóka* (vyšší říše, nadnebeská říše)⁸⁴. Zcela schematicky lze správně odvodit, že čím výše se říše nachází, tím blaženější duše v ní spočívají. Stejně tak jsou nebeské oblasti tím jasnější, čím výše se nacházejí (zde opět narážíme na symetrii se spodní částí kosmu)⁸⁵.

Kalpa je dle Pertolda sídlo bytostí značně dokonalých, přece však ještě na dosah lidem⁸⁶. Pertoldovo tvrzení je však mírně zavádějící, neboť je dle mého názoru důležité zdůraznit, že tyto bytosti již lidmi nejsou i přes zmíněné podobnosti – podstatné je to ze soteriologického hlediska, neboť dle džinistického chápání jim již nenáleží možnost spásy

81 Pertold tuto délkovou jednotku osvětluje v poznámkách: „*Jodžanam je vzdálenost, kterou je možno ujet jedním spřežením; nyní v indických krajinách 12-15 km. V kosmologických knihách, měří-li světy, užívají míry pětsetkrát větší, která se nazývá pramána-jodžanam, které se však také krátce říká jodžanam.*“

82 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 136.

83 Ibidem, str. 245.

84 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 139.

85 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 91.

86 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 139.

v daném zrození – i kdyby pro ně byla mókša již takřka na dosah, přesto se nejdříve musí zrodit jako lidská bytost⁸⁷. Sám je však již později v navazujícím textu nazývá božstvy.

Tato část horního světa se dělí na osm vrstev, sestávající každá ze dvou říší. Jejich jména jsou odvozeny dle tříd božstev, které je obývají. Jména která nesou jsou (od nejnižší, sestávající nad středním světem): *Saudhama-lókah*, *Aiśana-lókah*, *Sánantkumára-lókah*, *Mahéndra-lókah*, *Brahma-lókah*, *Brahmóttara-lókah*, *Lántava-lókah*, *Kapiśtha-lókah*, *Sukra-lókah*, *Mahá-sukra-lókah*, *Satára-lókah*, *Sahasrára-lókah*, *Anata-lókah*, *Pranáta-lókah*, *Arana-lókah* a *Ačjuta-lókah*⁸⁸.

Uprostřed každé nebeské sféry je *vimaná* (nebeský palác), od kterého se rozbíhají do všech směrů nebeské pavilony rozličných božstev⁸⁹. Pro úplnost budiž poznamenáno, že *vimaná* bývají nazývány i pavilony jednotlivých božstev, potažmo může značit vůz/trůn bohů, na kterém sestupují na zem. Božstva sídlící v těchto *vimaná*, jsou též nazývány *vaimánika*⁹⁰. Obdobně s pekelnými říšemi, nebeská říše se dělí na *patalá* (vrstvy). První sféra údajně sestává z jednatřiceti vrstev, druhá ze sedmi, třetí ze čtyř, čtvrtá z dvou, pátá a šestá z jedné, sedmá a osmá z šesti – dohromady tedy padesát dva vrstev *kalpa*.

Nad nebeskou říší *kalpa* se nachází nadnebeská říše *kalpatíta-lóka*. Tento svět má 23 sfér, devět sfér náleží *graivejākūm* (*graivejāka-lóka*), dalších devět *anudisūm* (indický termín Pertold neuvádí, předpokládám však, že analogicky ke všem ostatním říším nese název *anudisa-lóka*) a pět nejvyšších *anúttarūm* (*anúttara-lóka*). Říše *graivejākū* a *anudisū* nemají zvláštní jména, nejvyšších pět říší *anúttarū* je mají, přičemž opět sestávají z názvů jejich obyvatel, konkrétně: *vidžaja-lóka*, *vidžajanta-lóka*, *džajanta-lóka*, *aparadžita-lóka* a *sarvátha-siddhi-lóka*. Celá tato nadnebeská říše sestává taktéž z devíti vrstev, přičemž devět připadá na devět sfér *graivejākū*, po jedné další náleží na říši *anudisū* a říši *anúttarū*.

Nad těmito dvěma říšemi, uprostřed *Iśat-pragbhára-lóku* (neboli – ponenáhlu na způsob ochranné střechy se zužující říše⁹¹, či zaoblená bání⁹²) se nachází *siddhaśíla*, nebo

87 K této problematice více v další kapitole. Tamtéž i citace Pertolda, který si byl dané problematiky vědom.

88 Ibidem.

89 Ibidem, s. 140.

90 Ibidem, s. 247.

91 Ibidem.

92 Werner, Karel, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 33.; K tomuto prostšímu překladu se uchylují i zahraniční badatelé.

také *siddhalók* (říše blažených)⁹³. Tato říše jest v průměru čtyři miliony pět set tisíc *jódžan* široká a osm *jódžan* vysoká. Zajímavé je, že proniká dokonce i vzduchové vrstvy, popisované jakožto nejzazší hranice kosmu a končí na úplném pomezí *lóku* a *alóku*. Na tomto samém vrcholku kosmu jest místo, kde se shromažďují duše, které dosáhly mókši a vymanily se již z koloběhu *samsáry*⁹⁴ – stoupající duše se již nemůže dostat výše, neboť mimo hranici *lóku* již není prostředí pohybu které by to umožňovalo⁹⁵. Můžeme se též setkat s názorem, že *siddhašila* představuje čelo kosmického člověka⁹⁶.

V zahraniční literatuře⁹⁷, potažmo u Wenera⁹⁸ můžeme nalézt podstatnou zmínku vztahující se k obyvatelům nebes, která u Pertolda není. A sice, že obyvatelé vyššího nebe jsou již na dosah spásy, majíc před sebou pouze poslední dvě až tři zrození - v případě nejvyšší oblasti vyššího nebe *sarvátha-siddhi* již dokonce jen jedině. Takové bytosti již tedy dosáhli patřičných zásluh a jejich cesta se chýlí (co do počtu zrození) ke konci.

1.2.4. Střední svět

Střední svět (*madja-lóka*) – říše, která je ústředním místem pro naši problematiku v rámci džinistické kosmologie. Je to svět, kde dochází ku lidskému zrození a kde tedy duše může dosáhnout vyšších met v džinistické duchovní hierarchii (viz kap. 2.4.). Kromě lidských bytostí, se zde samozřejmě zrozuji bytosti v podobě zvířat, což zahrnuje i nezanedbatelné množství jednosmyslových bytostí (viz kap 2.1.1.).

Uprostřed tohoto světa je centrální pevnina zvaná *Džambudvīpa*. Její pojmenování je odvozeno podle stromu *džambú*, kterým je porostlá. Na této pevnina také dle džinistické tradice stojí hora *Méru*. Tato pevnina je obklopena prvním prstencovitým mořem *Lavana-samudra*. Následuje první prstencovitá pevnina *Dhátaki-dvīpa*, kolem ní prstencovité moře *Kalodadhi-samudra*, kolem něj další pevnina *Pušvara-dvara-dīpa*. Tato pevnina je

93 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 139.; Podobně Werner (*Džinismus*, s. 33.) uvádí, že *siddhašila* je bář, či skála, která se nachází uprostřed *Išatprágbhára*. Naproti tomu např. Cort (*Jains in the World*, 2001, s. 20.) mezi tyto dvě říše staví rovnítko, netvrdí, že by jedna byla součástí druhé.

94 *Ibidem*, s. 140.

95 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 150.

96 Werner, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 33.

97 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 129.

98 Werner, Karel, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 34.

rozdělena pohořím na dva prstence – tedy vnější a vnitřní část ostrova. Následují další prstencovitá moře a pevniny, ty však již v rámci otázky spásy nejsou podstatné, neboť jenom *Džambudvīpa*, *Dhātaki-dvīpa* a vnitřní prstenec *Puškara-dvara-dvīpa* jsou světy, ve kterých se mohou duše zrodit do lidského života. Lidský svět se díky tomuto nazývá taktéž *advīdvīpah* – svět dvou a půl pevniny⁹⁹. Pokud jde o rozlohu těchto kontinentů, každý prstenec je vždy dvojnásobné rozlohy oproti kontinentu předcházejícímu (počínaje *Džambudvīpem*)¹⁰⁰.

Jména dalších prstenců jsou známá až po devátý prstenec pevniny, dále už se neuvádějí. Jejich množství je však uváděno jakožto nepočitatelné. Stejně tak je dle Pertolda otázka rozlohy těchto kontinentů velmi problematičtá, neboť je nejasně definováno, co znamenají uváděné vzdálenosti¹⁰¹. Vyjma prvního kontinentu – *Džambudvīpu*, který je v průměru dlouhý sto tisíc *jodžanamů*, u dalších už jsou vzdálenosti nejasné. Bohužel, osobně nedisponuji znalostí prameného jazyka, abych se mohl této otázce věnovat do podrobná.

Vraťme se však k povaze pevnin obydlených lidskými bytostmi, které jsou pro nás nejdůležitější. *Džambudvīpa*, který se rozkládá uprostřed středního světa sestává ze sedmi *kšétrani* (oblastí) – *Bharata*, *Haimavata*, *Ramyaka*, *Videha*, *Hari*, *Hairanyaka* a *Airavata*. Tyto oblasti jsou odděleny šesterem pohoří *Himavan*, *Maháhimavan*, *Nisadha*, *Níla*, *Rukmi* a *Sikhari*, přičemž je uváděno, že hory jsou stejné šíře, září barvou dýmantů a na jejich vrcholcích je vždy po jednom jezeru¹⁰².

Z těchto oblastí pouze *Bharata*, *Airavata* a polovina *Videha* jsou *karma-bhumi*, neboli místa konání – tedy místa, kde lze dosáhnout *móksi*. Stejně tak zrození v nejvyšších nebesích, či nejnižších peklech je možné dosáhnout právě v tomto světě. Ostatní ze zmíněných sedmi oblastí jsou *bhoga-bhumi*, neboli místa požitku, ve kterých nedochází k ničemu jinému, než prožívání smyslností. Taková místa neposkytují možnost ku rozhodnutí¹⁰³. Tyto země slasti jsou častým předmětem džinistických úvah v lidové literatuře – rostou v nich údajně stromy zvané *kalpavrkášá* (či *kalpadrúma*), které plní všechna (smyslová) přání tamějších obyvatel¹⁰⁴.

99 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 136.

100 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 39.

101 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 136.

102 Ibidem, s. 40-42.

103 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 30.

104 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 138.

První kruhová pevnina obklopující *Džambudvípa* – *Dhátakíkhandá* zabírá dvojnásobnou rozlohou, oproti *Džambudvípu*. Je v ní stejné množství kontinentů (nesou stejné názvy jako na *Džambudvípu*, stejně tak i u následujícího ostrova) a oblastí *karmabhumi*. Druhá kruhová pevnina – *Puskaravara* jest opět dvakrát rozlehlejší nežli předchozí a má opět obdobnou strukturu – jak již však bylo předesláno, pro bádání o duši a její možnosti spásy postrádá střední svět od poloviny druhého prstence důležitosti. Z výčtu těchto oblastí můžeme určit zjednodušený výpočet oblastí, umožňujících spásu. Základním měřídlem je jedna oblast *Džambudvípu* (což si můžeme dovolit, vzhledem k tomu že oblasti jsou co do rozlohy totožné). Připadá tak na *Džambudvípa* dvě a půl oblasti, na *Dhátakíkhandá* připadá rozloha pěti oblastí (dvě a půl, násobeno dvěma – vzhledem k dvojnásobné rozloze) a na *Puskaravaru* připadá taktéž pět oblastí (dvě a půl oblasti, rozloha kontinentu je vůči *Džambudvípu* čtyřnásobná, ale v podstatě jen polovina tohoto prstence může být obývána lidmi). Dohromady tedy dle džinistů existuje dvanáct a půl oblastí středního světa, ve kterých je možno dosáhnout mókši¹⁰⁵.

Za zmínku jistě stojí, že oblastí, ve které se údajně nachází naše země jest *Bharáta* na centrálním ostrově *Džambudvípu*¹⁰⁶. Werner poznamenává, že Indie má v rámci našeho světa mezi džinisty výsadní postavení, neboť byla působištěm tří *tirthankarů* této časové periody¹⁰⁷. Vzhledem k tomu, že délkové jednotky ve kterých džinisté uvádějí rozlohu universa jsou značně abstraktní, dovolím si pro představu čtenáře poznamenat, že dle džinistů všechny kontinenty našeho světa zaobírají pouze malou část oblasti *Bharata* na *Džambudvípu*. Tím je umožněno představit si nesmírnou rozlohu středního světa, potažmo celého kosmu dle džinismu¹⁰⁸.

Ze všech těchto oblastí jest však jedna, která má oproti ostatním výsadního místa. Jedná se o oblast *Videha*, někdy také nazývanou *Mahavideha* (mahá jest zde přídomek, znamenající doslova „velká“ - poukazuje tedy na její důležitost). Je to prostřední oblast *Džambudvípu*, ve které se rozkládá hora *Méru* – jest tedy oblastí v úplném středu kosmu. Důležitost této oblasti sestává pro džinisty v tom, že je jedinou, ve které je možné dosáhnout spásy v každé světové periodě. Všechny ostatní totiž podléhají střídání period

105 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 30.

106 Ibidem, s. 32.

107 Werner, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 36.

108 Shastri, Devendra Muni, *A Source Book in Jaina Philosophy*, 1983, s. 43.

kola času¹⁰⁹.

1.3. Kolo času – *kalčakra*

Kalčakra, neboli kolo času - cyklický čas, jenž má stěžejní význam pro džinistické chápání možnosti spásy. Jak bylo řečeno na konci předcházející podkapitoly, cyklický čas ovlivňuje dění v oblastech *Bharata* a *Airavata* středního světa. Čas v těchto oblastech je rozdělen na *kalpy*¹¹⁰ (časové periody) z nichž jedno je období neustálého vývoje a pokroku (zvané *utsarpinī*) až po absolutní vrchol a odtud nastává druhé, kdy naopak dochází k úpadku a stupňujícímu se utrpení (zvané *avasarpinī*). V okamžik největší bídy dochází k dalšímu obratu k lepšímu – a tak dále, ad infinitum¹¹¹.

Každá z těchto period se dělí na šest *ara*¹¹² (období), přičemž jejich charakteristiky zůstávají vždy stejné – střídá se jen jejich postup dle period. Názvy období jsou: *šušamá-šušamá* (velmi šťastný), *šušamá* (šťastný), *šušamá-dušamá* (šťastný s přídavkem neštěstí), *dušamá-šušamá* (nešťastný s přídavkem štěstí), *dušamá* (nešťastný), *dušamá-dušamá* (velmi nešťastný).

Máme plno záznamů džinistických úvah o tom, jak tato období probíhají a co je pro ně význačné. Pro naše účely není potřeba podrobného výčtu, spokojíme se jen s náčrtem. V nejméně šťastném období lidé dosahují znatelně větší výšky, žijí prožívají neskonale dlouhé životy v blahu a přání jim plní stromy *kalpa-vrkšáh* (viz kap 1.2.4. - stejné stromy rostou v některých oblastech *Džambudvīpu* permanentně). V období největšího zmaru člověk prochází největšími strastmi, jeho věk a tělesná konstituce dosahuje nejmenší možné hranice¹¹³. Pudžapadačarija ve svém komentáři k *Tattvarthasutře* popisuje změny způsobené časovými cykly takto: „*Jak se projevuje onen vzestup nebo pád? S ohledem na znalosti, věk, tělesný stav, atp. Anubhava jsou znalosti, ayu je délka života, pramana je tělesný stav. Dochází tedy k vzestupu a pádu těchto a dalších [aspektů] v případě člověka*“¹¹⁴.

109 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 138.

110 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 59.

111 Ibidem, s. 152.

112 Doslova špice – dle Pertolda v tom lze spatřovat pouze rozvíjení představy o času jakožto kole.

Viz Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 254.

113 Pro podrobný popis těchto cyklů viz Bartošek Josef, *Džinismus*, 2016, s. 23.

114 Pudžapadačarija, *Sarvarthasiddhi*, 1992, s. 98.

Jak bylo předesláno na konci předchozího oddílu, vyjma oblasti *Mahavidéha* je spása v ostatních podmíněna kolu času. Dle džinistu lze totiž v těchto oblastech dosáhnout spásy pouze v třetím a čtvrtém období každé *kalpy*, neboť to jsou období, kdy člověk je člověk dostatečně nešťastný a omezené délky života, aby prohlédl pomíjivost a utrpení; zároveň však není tolik zatěžován utrpením a zmarem nejnešťastnějších období¹¹⁵. Aktuálně je náš svět dle džinistů v období *dušama*, předchozí věk dle nich skončil roku 523 př. n. l., tři roky a osm měsíců po Mahavírově smrti¹¹⁶. Toto období má trvat údajně 21 000 let, což znamená, že aktuálně zbývá do konce 18 456 let¹¹⁷. Trvání těchto kosmických období není stejné – platí pravidlo, že nejdéle trvá období slasti (*sušama sušama*) a období největšího zmaru (*dušama dušama*) bývá nejkratší¹¹⁸.

Je tedy otázka spásy pro džinisty v našem světě za stávajícího času velmi problematická, neboť i přes zavázání se všem slibům, askezi, ba dokonce ani při ukončení života *salékhánou*, nemohou si přímo vydobýt během tohoto života spásu – v nejlepším možném případě mohou se zrodit v *Mahavidéhu* a prožít své poslední zrození tam, kde je spása možné v každém okamžiku¹¹⁹.

Tímto jsme prošli veškerou potřebnou látku džinistické nauky, která se přímo váže k představě duše v rámci této tradice. I přes to, že jsem se snažil pouze nastínit základní rysy této nauky, ukázalo se, že je potřeba ji věnovat dostatek prostoru, neboť bez ní by bylo chápání životodárného prvku zcela jistě velmi zkresleno. A ačkoli jsem si vědom toho, že představená látka by se dala ještě patřičně rozvinout a doplnit, věřím tomu, že jakožto sumarizace faktů a uvedení do problematiky bude dostatečná.

Drobnou zmínku snad zaslouží i exkurz do indického buddhismu, který na rozdíl od džinismu nesetřval v přímé linii až dodnes, avšak byl zachován a transformován v mnoha následných tradicích mimo Indii. Ačkoli badatelé v tomto názoru nejsou jednotní, obecně je však zastávána myšlenka, že Mahavíra byl starším Buddhovým současníkem¹²⁰. I tehdejší buddhisté vnímali celý kosmos jakožto nestvořený, přičemž můžeme spatřovat

115 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 31.

116 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 153.

117 Bartošek, Josef., *Džinismus*, 2016, s. 23.

118 Werner, Karel, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 38.

119 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 32.; Tato možnost je však dle mého mínění v džinistické literatuře poměrně opomíjena – je tedy otázka, jaké místo má dnes tato představa mezi současnými džinisty.

120 Bartošek, Josef., *Džinismus*, 2016, s. 82.

například paralely v buddhistickém pojetí časových cyklů, kde podobně jako s v džinismu probíhá úpadek od stavu takřka božských bytostí zažívající nadpozemské slasti až po trpící slabé bytosti a odtud zase zpět ad infinitum. Dále se v buddhistické kosmologii setkáváme například s kontinentem Džambudvípa, který se nachází jižně od hory *Méru* a je obýván lidmi¹²¹. Pokud však tyto podobnosti na něco ukazují, pak je to v první řadě zřejmě společný základ, který čerpaly z Upanišad¹²². Na několik styčných bodů bude ještě poukázáno v následující kapitole.

Došli jsme tedy v této kapitole k tomu, že *džíva* je dle džinistů jednou ze základních substancí – životodárným prvkem, který je nadán vědomím a je v protikladu vůči neživotnému prvku *adžíva*. Tento prvek je považován za věčný, bez počátku a konce – veškeré změny probíhají pouze na úrovni jeho vlastností. Stejně tak jsme si vysvětlili i ostatní substance – prostředí pohybu a klidu, prostor a čas, které konstituují prostředí ve kterém se duše pohybuje a hmotu, ze které se snaží osvobodit. Představeny též byly základní rysy džinistického kosmu, v jehož rámci duše prochází svými přerody. V rámci středního světa, který je stěžejní pro otázku spásy byla vysvětlena problematika jeho oblastí, na kterou ještě navázalo stručné osvětlení kola času – zde pro doplnění naší tematiky mělo největší význam vymezení časových období a naznačení důsledků které v onom vězí pro dnešní džinisty. Nyní se podívejme problematiku vážící se přímo k termínu *džíva*.

121 Lopez, Donald S., *Příběh buddhismu*, 2003, s. 24.

122 Zbavítel, Dušan, *Upanišady*, 2004, s. 9.

2. Duše a její cesta zrozeními

V této kapitole se budeme věnovat samotné *džívě* a úvahám, které se k ní vztahují. Pokud jde právě o duši, bude věnována pozornost nastínění jejich základních vlastností, mechanismů, kterým podléhá a otázce jejího trvání. Pozornost je jistě třeba věnovat také kategorizaci bytostí, jak k ní přistupují džinisté, neboť tato koncepce prostupuje v podstatě celou džinistickou náboženskou praxí.

Dalším důležitým oddílem vztahujícím se k džinistickému vnímání duše, jest nauka o karmě, která je *puḍgalového* charakteru a *váže džívu* k adžívě a tímto způsobuje její utrpení a znovuzrození. K tomu se váže kategorizace karmy, neboť džinisté tuto látku zpracovali do značných podrobností a nakonec nauka o *tattvách*, která pojednává o vztazích duše ke karmě. Navíc je karma džinisty vnímána poměrně odlišným způsobem, oproti dalším tradicím v rámci indického exkurzu. Po vyjasnění této látky bude prostor věnován tzv. *léšjím* a *gunastánám*, které jsou v pojetí džinistů v podstatě jakýmsi ukazatelem spirituálního stupně jedince.

2.1. Obecné úvahy o duši

V předchozí kapitole již bylo vyjasněno, že dle džinistů je kosmos nestvořený – všechny substance tedy existují věčně, nedochází nikdy k jejich vzniku ani zániku¹²³. Naprosto logicky tedy můžeme říct, že to samé platí o duši. Duše dle tohoto názoru tedy existuje odjakživa provázaná s karmou a jejím cílem by mělo být vyvázání se z karmických pout, které by vedlo k jejímu osvobození. V protikladu k tomuto obecně přijímanému tvrzení tvrdí Werner, že zřejmě existují i duše, které jsou zcela prosty karmy a nikdy jí zatíženy nebyly¹²⁴ (ani u badatelů, ani v prostudovaných pramenech jsem pro to však nenalezl podklad). Tento názor se nezdá být správný – vrátím se k němu ještě v oddílu pojednávajícím o karmě.

Jak již bylo zmíněno v oddíle věnujícím se chápání substancí v rámci džinistické

123 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 67.

124 Werner, Karel, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 82.

metafyziky, pro džinisty má obrovskou váhu vymezení *dživy* proti *adživé*. Pertold tuto dualitu dokonce považuje za nejdůležitější představu, kterou uvádí jakožto první z džinistických zásad v rámci jejich teologie¹²⁵. Člověk se z tohoto pohledu skládá z obou těchto prvků, přičemž neživotný prvek je vnímán jakožto kaz přidružený k duši, který ji drží v koloběhu přerozování. Jako jedna z charakteristik je toto jmenováno například v *Dravja-sangraha*¹²⁶ (obvykle bývá u duše zmíněna její vazba na hmotu skrze karmu¹²⁷). Tato dualita je vyjádřena také například v *Uttaradhyayanasutře*, kdy princ Mragiputra říká svým rodičům, poté co se rozpomene na své předchozí zrození: „*Toto tělo není věčné, je nečisté a nečistého původu. Není ničím jiným, než přestupnou stanicí (duše) a bídnou bárkou utrpení*“¹²⁸, nebo například v *Gommatsaře*, kde je psáno: „*Živoucí tělo je žijící, když zasáhne smrt, tělo se stane neživotné, neboli zemře. Život opustil tělo. Tento Život je Duše; tělo znázorňuje nejhrubší a nejviditelnější formu hmoty, ve které byl Život oděn a která byla živoucí jen tak dlouho, dokud s ní byl Život, neboli duše spjata*“¹²⁹. Velký rozdíl zde lze spatřit v buddhismu, neboť Buddha existenci jakéhosi věčného životného prvku odmítal. Ba naopak - ve víře v já, které trvá déle než přítomný okamžik viděl příčinu věčného utrpení¹³⁰. Dle buddhismu osobnost jedince není tvořena duší, ale souborem proměnlivých složek bytostí a jejich prouděním, přičemž nic z toho není trvalé¹³¹ - jediné co poskytovalo jakousi spojnicí mezi životy byla karma, což je pravděpodobně koncept převzatý z védských představ¹³². Disputace o existenci věčného duševního prvku byly jedním největších zdrojů kontroverzí mezi buddhisty a džinisty¹³³.

Pertold cituje ve svém díle také Kundakundův spis *Pančastikája-samajasára*, ve

125 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 52.; Přílehavěji řečeno – chápe ji jakožto jednu z nejvíce signifikantních džinistických představ. V dnešní době již Pertoldovo dělení džinistických úvah na oddíly teologie, metafyzika, logika, bájesloví, atp. není aktuální. Ačkoli se v souvislosti s džinismem mluví někdy o metafyzice a logice, ostatní termíny dnes nepřípadají v úvahu.

126 Nemičandra, *Dravya Sangraha*, 1986, s. 4.

127 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 52.

128 *Gaina Sutras: Part Two*, 1895, s. 89.

129 Nemičandra, *Gommatsara*, 1927, s. 6.

130 Lopez, Donald S., *Příběh buddhismu*, 2012, s. 44.

131 Miltner, Vladimír, *Vznik a vývoj buddhismu*, 2012, s. 220.

132 Ondračka, Lubomír, *Védské představy o posmrtném životě a formování konceptu přerozování*, in: Chlup, Radek (ed.), *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*, 2007, str. 247.

133 Shastri, Devendra Muni, *A Source Book in Jaina Philosophy*, 1983, s. 521.

kterém je uvedeno následujících devět vlastností *džívy*, kterými ho lze vymezit vůči adžívě: 1. životnost, 2. vědomí sebe, 3. schopnost vnímat a uvědomovat si, 4. životný prvek je svým pánem, 5. je tvůrcem svých vlastních činů, 6. užívá ovoce svých vlastních činů, 7. je vtělen a tím má stejný rozsah, 8. je nehmotný, 9. je spojen s karmaný¹³⁴. Jak lze spatřit, nejednu z těchto charakteristik jsme již uvedli při dřívějších příležitostech. Na stejném místě lze najít taktéž definici Svámího Kartikéjaha, který tvrdí že „*prvek životný ve spojení s tělem koná všechny skutky*“¹³⁵.

Pertold dále cituje Nečimandrův *Dravja-sangraham*, na který zde na mnoha místech taktéž hojně odkazují. Jako stěžejní pro definici duše považuje třetí verš tohoto spisku, který je ve verších následujících dále rozvíjen (tento výklad podaný dalšími verši však Pertold ve své práci již neuvádí, zcela tradičně se drží především podání podrobného výčtu). Osobně mi však přijde též jako velmi směrodatný i druhý verš této práce, proto si dovolím citovat oba dva. Výrazy *vajvahara naja* a *niščhaja naja* nejsou v anglické verzi tohoto textu z originálu přeloženy, dovoluji si jejich překlad tedy převzít od Pertolda.

2 – „Džíva je charakterizována zaměřením (*upajóga*), je beztvará a je činitelem, má stejné rozměry jako své tělo, užívá (plodů karmy), existuje v samsáre, je siddhou a má charakteristický pohyb vzhůru“.

3 – „Z hlediska obecného nazírání (*vajvahara naja*), duši je nazýváno to, co vlastní čtyři projevy: smysly (*indria*), sílu (*bal*), ayu (*život*) a dech (*ana-prana*) ve třech úsecích času (přítomnost, minulost a budoucnost). Z hlediska vědeckého¹³⁶ (*niščhaja naja*) je zváno džívou to co má vědomí¹³⁷“.

V první kapitole jsme promluvili o substancích a jejich vlastnostech. Pokud jde o duši, uvažují džinisté o čtyřech vlastnostech – vnímání (*daršánam*), poznání (*džňánam*), moc (*vírja*) a blaženost (*suka*)¹³⁸. Vnímání a poznání jsou dohromady zvány *upajóga*¹³⁹, potažmo *četana*. Někteří autoři¹⁴⁰ uvádějí pouze tři vlastnosti, přičemž vnímání a poznání

134 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 53.

135 Ibidem.

136 Obávám se, že Pertoldův výraz není odpovídající. Dle užívání termínů *vajvahara naja* a *niščhaja naja* v pramenech se spíše zdá, že se jedná o jakýsi omezený pohled a pohled absolutní, nezastíněný.

137 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 4 - 6.

138 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 54.

139 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 7.

140 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 104.

považují pouze za jednu. Osvobozené duše třímají tyto vlastnosti v nekonečné míře¹⁴¹, duše v samsáře jsou v daných vlastnostech omezeny v závislosti na karmě, kterou zasely¹⁴² (více viz příslušná podkapitola). Jaini poznamenává, že džinisté mluví o nepočitatelném množství vlastností, avšak tyto čtyři bývají uváděny jako hlavní (případně jako jediné) a právě jimi se zabývají džinistické úvahy¹⁴³.

Můžeme se setkat s džinistickým názorem, že všechny duše v kosmu spadají do dvou skupin – *bhavja* (schopné) a *abhavja* (neschopné). Sice zda-li jsou, nebo nejsou schopné v nikdy nekončící budoucnosti dojít spásy¹⁴⁴. S tím to členěním jsem se setkal pouze u Dundase, nicméně, nepřímé potvrzení tohoto názoru lze najít u dalších autorů, kde se můžeme například dočíst, že džinismus nevyznává pouze evoluci (duší) ale také úpadek – což značí možnost věčného utrpení pro některé duše¹⁴⁵.

Ve výše uvedeném výčtu jsme mohli spatřit již několik vlastností, které byly zmíněny dříve, přibylo však také nemálo dalších. Džinismu je v souladu s indickými tradicemi blízké důkladné škálování a kategorizování pojmů v rámci tradice. A právě proto se nyní podíváme na to, jak džinisté duše rozlišují a třídí – některé z těchto dělení nám kromě jiného ještě poslouží v našem dalším výkladu.

2.1.1. Kategorizace duší

Náš exkurz bych započal džinistickým dělením, které duše třídí do čtvera skupin bytostí ve které se duše vtěluje. Jsou to *deva* (bohové), *manusja* (lidé), *naráki* (pekelné bytosti) a *tirjanča* (zvířata a rostliny)¹⁴⁶. Poslední skupina zahrnuje široké spektrum nevnímátných bytostí, avšak bývá pojmenována často jen jako rostliny¹⁴⁷. Každá z těchto skupin obsahuje ještě kvanta dalších podskupin, přičemž lze říci, že každá lidská bytost se snad ve všech těchto skupinách zrodila a přerovovat se v nich také věčně bude, nevymaní-li se z koloběhu samsáry. Tyto čtyři hlavní skupiny bytostí, jsou také džinisty již od jejich raného období symbolizovány čtyřmi rameny *svastiky*, která se nachází na znatelné části

141 Nemičandra, *Dravya Sangraha* 1986, s. 76.

142 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 53.

143 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 106.

144 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 105.

145 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 111.

146 Viz např. - Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 118.

jejich ikonografie¹⁴⁸. Můžeme na tyto čtyři skupiny také nahlížet z pohledu toho jak bolestivé, či slastné jsou jejich životy. Tak praví džinisté, že pekelné bytosti zažívají největší utrpení. Rostliny zažívají o něco menší utrpení. Následuje skupina lidí, kde se blaženost s utrpením prolínají a na vrcholu této hierarchie jsou božské bytosti, které žijí v nezměrné blaženosti¹⁴⁹.

Z těchto skupin nejvyšší důležitost zastává skupina lidí, neboť v lidském zrození dochází k formování karmy pro další zrození a jen v nich může být vykonávána činnost vedoucí k případné spáse. O lidech společně s pekelnými a nebeskými bytostmi se tvrdí, že mají své úrovně přebývání v rámci *lóku*¹⁵⁰ – nebeské bytosti nebeské říše, lidé střední svět a pekelné bytosti pekelné říše. Nicméně toto rozlišení není fixní, neboť některé bytosti (*vjantaravási* – dlící na toulkách¹⁵¹) mají možnost mezi těmito říšemi i přecházet¹⁵².

Pertold jako první uvádí členění *džív* na duše, které jsou ve stavu dokonalosti (*siddhah*) a na duše ve stavu vázaném (ve smyslu vázanosti na neživou hmotu karmou) putující koloběhem života (*samsári*)¹⁵³. Toto dělení nalezneme například v *Tattvarthasutře*¹⁵⁴. Pokud jde o skupinu *samsári džíva*, uvádí Pertold, že při studiu pramenů je potřeba zohledňovat to, že pokud džinisté píší o *džívě*, dost často tím nemyslí životnou substanci ve svém čistém stavu (která by tedy dlela v *siddhašile*), ale myslí tím celistvou živou bytost, ve které je *džíva* provázána s *adžívou*. U takových bytostí je poté zavádějící překlad duše – vhodnější je užívat například termínu živá bytost¹⁵⁵.

Duše spasené džinisté dále dělí na dvě podskupiny. Prvou skupinou jsou *tírthankarové*¹⁵⁶, neboli asketové, kteří dosáhli osvícení a utvořili přechod (*tírtham karoti*) ke spáse i pro další bytosti. Druhou skupinu tvoří duše zvané prostě *siddhové* a patří mezi

147 Ibidem, s. 24.

148 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 108.

149 Baab, Lawrence A., *Absent Lord*, 1996, s. 45.

150 Přesnější by snad bylo tvrdit, pouze v rámci trasa-nádí (viz kapitolu 1.2.1.)

151 Werner, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 37.

152 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 108.

153 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 62.

154 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 20.

155 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 52.

156 Považují za vhodné čtenáře minimálně upozornit na značné množství společných prvků mezi představou *Tírthankara* v džinismu a *Buddhy* v buddhismu. Viz např.: Jaini, Padmanabh S., *Collected Papers on Jaina Studies*, 2000, s. 111-119.

ně takové duše, které spásy dosáhly, avšak nauku předtím nehlásaly¹⁵⁷.

Stejným způsobem hodnotí džinisté i duše vtělené. Nejvyšší skupinou jsou *arhati*¹⁵⁸, nebo také *kevalinové* (od *kevalá-džňánam* – vševědoucnosti, kterou získali); dalšími označeními pro ně jsou například *vitaraga* či *sarvanja*¹⁵⁹. Tito se vyznačují údajně mnohými výsostnými vlastnostmi popisovanými v džinistických spisech (Pertold je však neuvádí). Pokud *kevalinové* nejsou zároveň *tírthankary*, jsou zvaní *sámánja-kevaliny*¹⁶⁰. *Kevalinové* dosáhli ve svém životě dokonalosti čtyř hlavních vlastností duše¹⁶¹, neboť zvítězili již nad vši zhoubnou karmou. Je také řečeno, že Indra a další bohové velebí *kevalina* který dosáhl osvícení¹⁶² (zvláště v případě *tírthankarů* je tato látka zpracována v sekundární literatuře velmi podrobně¹⁶³) – v této práci pro takové úvahy však není prostor. Pro podrobnosti ohledně rozdílu mezi *siddhou* a *arhatem* viz *Tattvarhasutru*¹⁶⁴.

Pod touto skupinou osvobozených v džinismu je skupina nižších světců – ti bývají nazýváni *sádhu* (vznešený), *muni* (světec), *játi* (ovládající se), či *vairágí* ([ten,] jenž potlačil své vášně), přičemž jsou si na rovni, jde jen o různá vyjádření téhož. Avšak i mezi nimi existuje určitá hierarchie, kdy nejvyšší postavení zastává *ačarja* (hlava světců), o něco níže stojí *upádjhjájah* (učitel světců). Ostatní z této skupiny jsou *sádhuové*¹⁶⁵.

Definici těchto kategorií náboženských učitelů džinismu lze nalézt i v pramenné literatuře – konkrétně v *Dravya-sangraha*. Tam se tvrdí, že:

- 1) *Arhat* je ten, „jehož duše spočívá v příznivém těle, třímá nekonečnou víru“¹⁶⁶,

157 Ibidem, s. 55.

158 Neboli *hant* – ničitel, *ari* – nepřítel, míněno ve smyslu zhoubné karmy. Viz Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 163.

159 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 77.

160 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 55.

161 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 76.

162 Ibidem, s. 77.

163 Viz například: Pertold, *Džinismus*, 1966, s. 154.

164 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 147.

165 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 55.

166 Vlastnost je v tomto textu překládána do angličtiny jako *faith*, domnívám se však, že jde o onu vlastnost, která bývá běžně nazývána vnímáním. Viz členění na konci kapitoly 2.1 v této práci. Zdá se však, že jde o zvláštnost v původním znění této sútry, kterou překladatel pouze zachoval aby nezasahoval do textu. V následujícím komentáři však již také mluví o čtvrté vlastnosti jako o dokonalém vnímání (*perfect vision*).

*blaženost, poznání a moc a zbavil se všech zhoubných karman*¹⁶⁷.

- 2) *Siddhou* je duše, která „je prosta těla tvořeného osmerym druhem karmy, která zří a zná lók i alók, která má podobu lidské bytosti a sídlí na vrcholu universa“¹⁶⁸.
- 3) *Ačarjou* je zván ten, kdo „vede sebe i druhé k energii, jednání a pokání, ve kterých jest významná víra a poznání“¹⁶⁹.
- 4) *Upádjhájou* jest zvána „ona bytost, která je největším z velkých mudrců, kteří třímají tři klenoty“¹⁷⁰, vždy je účasten kázat duchovní pravdy“¹⁷¹.
- 5) *Sádhu* je ten, který „neustále vykonává správné jednání, které je čisté a jest cestou ke spáse, s perfektní vírou a znalostmi“¹⁷²

Těmto pěti kategoriím duší je v džinismu prokazována značná úcta, což lze dobře vidět například na namókar mantře, která je nejváženější mantrou džinismu, ve které jsou bytosti těchto kategorií velebeny¹⁷³. Za zmínku jistě stojí, že jak v namókar mantře, tak i v právě citovaném výčtu z *Dravja-sangraha* zaujímají *siddhové*, jakožto spasené duše až druhé místo po *arhatech*, kteří dosud dlí v lidském těle. Vysvětlení je takové, že ačkoli *siddhové* zasluhují úctu, jako první jsou přesto zmiňováni *arhati*, kteří dosud dlí mezi lidmi a napomáhají přejít moře samsáry¹⁷⁴.

Pertold tamtéž tvrdí, že pro džinistickou etiku je ještě velmi důležité dvojí dělení¹⁷⁵. Prvé člení duše na *samanaska* (případně *samdžní* - duše nadané rozumem) a *amanaskah* (případně *asamdžní* - duše nemající rozum). K tomuto dělení je však třeba poznamenat, že dle pramenů se na bytosti s rozumem, či bez rozumů dělí pouze bytosti pětismyslové, všechny ostatní rozum postrádají¹⁷⁶. Rozumem (*samdžná*) nadaným bytostem se také říká

167 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 76.

168 Ibidem, s. 77.

169 Ibidem, s. 78.

170 Třemi klenoty (*triratnam*) džinismu jsou míněny: správné poznání (*samjak daršana*), správné vědění (*samjak džňána*) a správné jednání (*samjak čaritra*). Ačkoli i tato představa má v otázce spásy v rámci džinismu svoje místo, z důvodu rozsahu se jí zde nemohu věnovat. Podrobně ji zpracovává kupříkladu Pertold (*Džinismus*, 1966, s. 89-97.).

171 Ibidem, s. 79.

172 Ibidem, s. 80.

173 Její znění např v: Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 162..

174 Bartošek, Josef., *Džinismus*, 2016, s. 52.

175 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 63.

176 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 24.; Tamtéž na straně 25 můžeme také v komentáři

samdžiná (mající mysl), *Tattvarthasutra* je nazývá *samdžni džíva*¹⁷⁷. V džinistickém komentáři *Sarvarthasiddhi* k *Tattvarthasutře* se píše, že v tomto dělení jsou jako první vždy zmiňovány duše oplývající rozumem, neboť jsou toho hodny – totiž že tyto dokáží rozlišovat mezi dobrým a zlým¹⁷⁸. Druhé dělení poté duše člení na *stvára* (nehybné) a *trasa* (pohyblivé). Toto dělení lze nalézt například v *Tattvarthasutře*¹⁷⁹, přičemž v obou případech se tím míní samozřejmě duše znovu se přerouzující.

Na tyto úvahy lze navázat dělením bytostí dle počtu jejich smyslů. Pouze jedním smyslem – konkrétně hmatem, jsou nadány jenom bytosti nehybné¹⁸⁰. Někdy proto také bývají nazývány *ékendrija* (jednosmyslové)¹⁸¹. Tyto bytosti jsou několikera druhů. Předně to jsou elementární bytosti *prthiví-kája* (země), *džala-kája* (vody), *tédžas-kája* (ohně) a *vajú-kája* (vzduchu). Mimo ně se řadí do této skupiny také *nigódy*¹⁸². Zajímavé je vyústění tohoto pojetí elementárních bytostí v dnešní době, neboť velmi dobře koresponduje s poznatky dnešní vědy o rozličných mikroorganismech, přičemž v souvislosti s tím džinisté samozřejmě rádi poukazují na pravdivost své nauky - tak dnešní džinisté nazývají džinismus nezřídka i termínem „vědecké náboženství“¹⁸³.

Kromě těchto jednosmyslových bytostí, které jsou *sukšná* (jemné), existuje také třída bytostí jednosmyslových zvaná *badára* (hrubé), které jsou vnímatelné hmotnými smysly a jsou vlastně tvořeny obrovským shlukem jemných jednosmyslových bytostí. Tyto hrubé jednosmyslové bytosti jsou poté tím, co běžně nazýváme neživými předměty –

najít citaci z dalšího Nemičandrova spisu *Gommatasára*, kde tvrdí: „*Stejně jako věci jako pokoje, nádoby, či oděvy jsou prázdné nebo plné, tak i džívy by měli být chápány jako úplné či neúplné.*“

177 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 25.

178 Pudžapadačarija, *Sarvarthasiddhi*, 1992, s. 61.; Čímž se dostáváme nepřimo k přesvědčení o tom, že zvířata s rozumem mají dle džinistů určitou možnost spirituálního pokroku. Více k tomuto viz Jain, Padmanabh S., *Collected Papers on Jaina Studies*, 2000, s. 9-10,.; Pro srovnání s buddhistickým pojetím viz *Džátaky: Příběhy z minulých životů Buddhy*, 1992.

179 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 20.

180 Ibidem, s. 37.

181 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 63.

182 Zřejmě od *nigada* – brutálně spoutat řetězy, spoutat na rukou i nohou. Poměrně příznačně to poukazuje na jejich životní úděl. Viz Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 41.

183 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 89.

stromy, ohněm, zemí, vodou, atp¹⁸⁴. Rostlinné bytosti (*vanaspati-kája*) mohou mít individuální těla, avšak častěji bývá uvažováno, že na jedno takové tělo připadá vícero duší¹⁸⁵. Dle toho, kolik duší obývá rostlinné tělo, můžeme je nazývat *pratjek* (jedna duše v těle), nebo *anant* (nepočítatelné množství duší)¹⁸⁶. Z tohoto pojetí potom v džinismu pramení návyky a pravidla (viz mnišské předpisy), která se zdají být na první pohled těžko nepochopitelné a mohou nabývat pro západního člověka až extrémních projevů ve věcech denního života.

Vícesmyslové bytosti jsou pohyblivé a samozřejmě i oni jsou dále děleny do podskupin. Tak existují bytosti dvousmyslové mající hmat a chuť, trojsmyslové mající hmat, chuť a čich, čtyřsmyslové mající hmat, chuť, čich a zrak a nakonec pětismyslové, mající všechny smysly¹⁸⁷. Dvousmyslové bytosti jsou zvány *dvindrija*, třísmyslové jsou zvány *tríndrija*, čtyřsmyslové jsou zvány *caturindrija* a nakonec pětismyslové jsou zvány *pañčendrija*¹⁸⁸. V džinistické literatuře můžeme najít mnohé výčty, upřesňující dopodrobna které bytosti náleží do jaké skupiny - například v *Uttaradhayayanasutře*¹⁸⁹, jedná se však o výčet velice podrobný. *Tattvarthasutra* poměrně jednoduše praví, že: „Až po rostliny [bytostí mají] jeden smysl. Červ, mravenec, včela a člověk mají vždy o jeden smysl více, než jemu předcházející“¹⁹⁰. V *Dravya-sangraha* je tento výčet ještě upřesněn: „*Ahara* (přijímání potravy a pití), *shahira* (tělo), *indriya* (pět smyslů), *anaprana* (dýchání), *bhasa* (řeč) a *manas* (mysl) – těchto šest [projevů] existuje v džívě a činí ji kompletní. První čtyři z nich činí jednosmyslovou a prvních pět činí džívu dvousmyslovou, třísmyslovou a čtyřsmyslovou. Pro džívy pětismyslové je potřeba všech šesti těchto projevů, aby byly kompletní“¹⁹¹.

V neposlední řadě můžeme bytosti dělit podle pohlaví, přičemž to je dle džinismu trojí – mužské, ženské a třetí, do kterého spadají všechny bytosti bez pohlavních orgánů¹⁹².

184 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 63.

185 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 110.

186 Babb, Lawrence A., *Absent Lord*, 1996, s. 45.; Autor bohužel necituje zdroj a jinde jsem toto dělení nevypátral.

187 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 64.

188 Shastri, Devendra Muni, *A Source Book in Jaina Philosophy*, 1983, s. 121.

189 *Gaina Sutras: Part Two*, 1895, s. 219-224.

190 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 24.

191 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 25.

192 Viz Glasenapp, Helmuth von, *Jainism: An Indian Religion of Salvation*, 1999, s. 199.

Toto dělení má nesmírnou důležitost z toho důvodu, že bytosti třetího pohlaví nemohou dosáhnout za svého života *mókši* – na tom se shodnou obě hlavní džinistické sekty. Na čem se však neshodnou, je otázka spásy žen. Digambarové jsou v tomto ohledu nekompromisní a tvrdí, že bytost ženského pohlaví nemůže dosáhnout *mókši* – je před tím nutné přerození do mužského pohlaví. Pro argumenty obou stran v této diskuzi viz knihu *Gender & Salvation*¹⁹³.

Podívejme se nyní v dalším oddíle ještě na několik tříd duší, které jsou pro naše chápání celého tohoto mechanismu nezbytné.

2.1.2. Nigódy

Vrátil bych se v této části rád ještě k jednosmyslovým bytostem, konkrétně *nigódám*, které jsou dalšími ze specifických představ džinismu a při studiu sekundární literatury jsem dospěl k tomu, že názory na ně jsou co do názoru badatelů snad nejroztržitější – lépe řečeno jsou dosti neúplné a často badatelé dochází i ke zcela protichůdným tvrzením. Pokusím se zde proto sumarizovat hlavní myšlenky badatelů a poukázat na nejproblematictější body.

Nigódy jsou mikroskopické organismy, které dokonce postrádají své vlastní individuální tělo – houf duší se zrozuje do těchto těl, jen aby o několik okamžiků opět zemřel¹⁹⁴. Po své smrti se rodí obvykle opět jako *nigódy*, výjimka nastává zřídka¹⁹⁵. Jsou nadané i jakýmsi vědomím, ačkoli ne zcela rozvinutým¹⁹⁶. Werner *nigódy* ztotožňuje s ostatními jednosmyslovými bytostmi¹⁹⁷ a tvrdí, že se nachází v nejnižších polohách kosmu opozitně vůči *siddhům*¹⁹⁸, ačkoli to mi v porovnání s ostatní literaturou nepřijde správné – navíc to nedává smysl v souvislosti z hrubými jednosmyslovými bytostmi, konstitucionizujícímu neživou přírodu (viz předchozí oddíl). Naopak jsem přesvědčen dle

193 Jaini, Padmanabh S., *Gender & Salvation*, 1991.

194 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 109.

195 Baab, Lawrence A., *Absent Lord*, 1996, s. 45.

196 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 63.

197 Werner, Karel, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 88.; dost pravděpodobně tento názor čerpá od Dundase („The Jains“, s. 106.), kterého uvádí v bibliografii.

198 Ibidem, s. 83.

Jainiho¹⁹⁹, shodně s prameny²⁰⁰, že *nigódy* obývají celý *lók* v nepočitatelném množství a na hierarchii bytostí se nachází ještě o něco níže, nežli elementární bytosti. Dokonce se lze u džinistů setkat s názorem, že *nigódy* se shromažďují v místech vyznačujících se sladkostí, či kvašením – pročež je pro džinisty (vyjma zvláštních příležitostí) zapovězena i konzumace medu či alkoholu. Stejně tak uvažují džinisté o tom, že se *nigódy* zhusta vyskytují v rostlinách sladkých, případně v semenech rostlin²⁰¹.

K otázce přerozování *nigód* by se slušelo poznamenat, že na mnoha místech jinak velice přesný Pertold se zde rozchází s ostatními autory v pohledu na přerozování *nigód*. Zatímco většina badatelů tvrdí, že *nigódy* se zrozují a během mžiku zase umírají až do jejich případnému zrození do jiné podoby, Pertold tuto problematiku vysvětluje zcela v jiném světle – sice že to jsou kolonie duší sdílejících jedno tělo, avšak může dojít k jejich úmrtí a vylití těchto duší do koloběhu *samsáry*²⁰².

Nigódy jsou v podstatě zřídlem, ze kterého mohou eventuálně započít svou cestu některé duše²⁰³ a vzhledem k tomu, že jich je nekonečné množství, je tak zajištěno, že tomu tak bude na věčnost. Je nutné zdůraznit, že v sekundární literatuře je poměrně přehlížena otázka toho, jak se stane, že *nigóda* je osvobozena ze svého utrpení a vstoupí do koloběhu životů. Ač až na jednu výjimku není stanovisko badatelů zcela jasné, zdá se, že to není dáno snahou *nigód* – jde tedy o zcela pasivní akt ke kterému může dojít v důsledku toho, že jiná duše došla osvobození²⁰⁴. Dundas tvrdí, že nemají vlastních těl a v podstatě se rodí jako parazité v jiných bytostech²⁰⁵. Jaini vedle této možnosti připouští i zrozování vícero *nigód* v rámci jejich vlastního sdíleného těla – jakési kolonie²⁰⁶. Zde je zřejmě na místě vyhradit se vůči Wernerovu názoru, který tvrdí, že kromě *nigód* může do koloběhu *samsáry* vstoupit i *siddha*, tedy osvobozená duše²⁰⁷ – toto tvrzení po srovnání s dalšími odbornými pracemi a prostudování pramenů považuji za nesprávnou.

Nejednotné výpovědi nacházíme také v otázce znovuzrození do podoby *nigódy*.

199 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 109.

200 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 25.

201 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 168.

202 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 142.

203 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 106.

204 Baab, Lawrence A., *Absent Lord*, 1996, s. 49.

205 Ibidem.

206 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 109.

207 Werner, Karel, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 85.

Werner s odvoláním na digambarskou tradici o Makkhalim Gosalovi²⁰⁸ poměrně samozřejmě odvozuje, že přerození v *nigódu* je přirozený mechanismus v rámci džinistického myšlení²⁰⁹. Nicméně Dundas, ze kterého Werner hojně čerpá, je v této otázce opatrnější a tvrdí, že problematika případného přerodu v *nigódu* není džinistickým mysliteli zpracována a vidí v tom zvláštnost právě vzhledem k dokladu z tradice, kdy Makkhali Gosala klesl až v přerození do onoho stavu²¹⁰. V komentáři k *Dravya-sangraha* se dokonce vyloženě naopak tvrdí, že *džíva* se nemůže znovuzrodit do podoby *nigódy*²¹¹. Na základě prostudovaných zdrojů se domnívám, že duše se nemůže znovu vtělit do stavu *nigódy* – přesněji řečeno, není pro to v pramenech dokladů vyjma tradice o Makkhalim Gosalovi. Pokud jde o tuto tradici, nasnadě je možnost, zda jeho zrození do podoby *nigódy* nebylo myšleno jen jako jakýsi odstrašující příklad (vzhledem k tomu, že šlo v podstatě o zakladatele školy odpadlíků), který jde mimo hlavní proud džinistické nauky, vzhledem k tomu že látka není džinistickými mysliteli dále rozvíjena. O zodpovězení této otázky se zde však nyní nebudu pokoušet.

I přes toto nejednotné spektrum názorů můžeme vidět základní charakteristiky *nigód* – jedná se duše uvězněné enormním množstvím karmy v mikroskopických tělech, které mnohdy sdílejí a společně v nich trpí. Jsou zřídlem, ze kterého jsou v podstatě doplňovány počty bytostí přerouzujících se v *lóku* v případě, že některé duše dosáhnou vysvobození z kola samsáry. Díky jejich nekonečnému množství tento mechanismus v džinistickém myšlení umožňuje věčný přísun duší, který se notně pojí k chápání kosmu

208 O této osobnosti jenom stručně – jde dle digambarů o asketu, který se chtěl stát jedním z Mahavírových následovníků. Nebyl však zvolen a odpadl od řádu, přičemž začal hlásat vlastní nauku, která se později stala známá jakožto adžívika. Několikrát se se svými učedníky střetl s Mahavírou a jeho askety, přičemž nakonec došlo ke konfrontaci kdy Makkhali Gosal propukl v hněv a začal za pomoci svých sil nastřádaných askezí likvidovat Mahavírovi učedníky. Ve chvíli kdy se obrátil na Mahavíru, jeho síly na něj neměly účinek, ba co více, obrátili se proti němu samému. Mahavíra mu poté řekl, že nyní podlehl jeho silám a že mu zbývá posledních šest měsíců života. Viz Basham, A. L., *History and Doctrines of the Ajivikas*, 2002, s. 60.

Pro zajímavost budiž uvedeno, že ačkoli džinisté obecně mluví o odštěpení adžíviků od džinismu, tak například Miltner hovoří o džinismu jako o škole vzniklé odštěpením od adžíviků.

Viz Miltner, Vladimír, *Malá encyklopedie buddhismu*, 2002, 109.

209 Werner, Karel, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 88.

210 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 106.

211 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 25.

jakožto nestvořeného a bez konce (Dundas upřesňuje, že svět nikdy nezůstane prázdný – bez jakýchkoli trpících duší, neboť osvobození by poté pozbývalo hodnoty, pokud by mu neexistoval protikladný stav²¹²). Poštěstí-li se duši a ta namísto *nigódy* zrodí do jiné podoby (a v džinistické literatuře je zdůrazňováno, že tato šance je velmi malá), nastává její šance dosáhnout spásy v koloběhu životů.

2.1.3. Siddhové

Jak již bylo řečeno, *siddhy* jsou nazývány duše které dosáhly *móksi*, neboli osvobození z koly samsáry. Zbaví-li se duše zhoubné karmy²¹³, dochází tím ihned k jejímu osvobození a ona vystoupá svou přirozenou vlastností až na vrchol kosmu, do sídla spasených duší – *siddhašily*²¹⁴, kde končí prostředí pohybu. Tato duše již nemůže znovu vstoupit do koloběhu samsáry²¹⁵, neboť kromě jiného, aby bylo možno jednat v samsárovém světě (což by vedlo k tvorbě karmy), bylo by třeba hmotného těla, které již tato spasená duše postrádá²¹⁶. Spasená duše oplývá čtyřmi již zmíněnými vlastnostmi – vnímavostí, poznáním, blažeností a energií, v nekonečné míře²¹⁷. *Siddhové* jsou bezpohlavní²¹⁸ a jsou nazýváni „Pravým Já“ – v protikladu k Pravému Já je duše zatížená karmou zvaná nečistým, neúplným já²¹⁹.

V Uttaradhyyanasutře je osvobozená duše charakterizovaná: „...*osvobozením od nemoci, bez těla, bez zažívání utrpení, užíváním úžasné blaženosti a míru, naprostou*

212 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 105.

213 Viz další kapitolu, kde je tento mechanismus vysvětlen.

214 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 147.

215 U Pertolda (*Džinismus*, 1966, s. 142.) můžeme najít názor, že přerozování se týká kromě *siddhů* ještě *nigód*. Souvisí to však s Pertoldovým pohledem na *nigódy*, jakožto na jakési statické kolonie, k jejich narušení dochází až ve chvíli, kdy se vázané duše „vylíjí“ do světa. To však nekoresponduje s pohledem na *nigódy* dle dalších autorů, kdy dochází k jejich věčnému přerozování z kolonie do kolonie (viz předchozí oddíl).

216 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 13.

217 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 52-53.; Můžeme se však setkat i s pojetím osmi dokonalých vlastností, kdy každá z nich se v duši projevuje díky zničení jednoho z osmi hlavních druhů karmy. Viz Jain, Vijay K., *Soul Substance (jiva dravya)*.. [online], s. 22.

218 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 271.

219 Charakteristika osvobozené duše jako Pravé Já je v podstatě prvním tvrzením, kterým ji Kundakunda ve svém spise *Samajasara* definuje. Viz Kundakunda, *Samayasara*, 2012, s. 3.

čistotou a naprostou svátostí, bez úpadku, úžasnými znalostmi a intuicí. Je prostá přerováním a ve stavu nejvyšší dokonalosti“²²⁰. V Samajasaře je upřesněna podoba duše: „Čistá duše by měla být charakterizována jako bez chuti, barvy a pachu, mimo naše smysly, charakterizovaná vědomím, nepochopitelná skrze symboly nebo smyslové orgány, přičemž její tvar nebo forma nemůže být znázorněn.“²²¹ Dále v druhém zmíněném textu je objasněno, že dané vlastnosti jsou v duši obsaženy pouze zdánlivě, avšak osvobozené duši jsou zcela cizí.

Pokud jde o těla *siddhů*, dle džinistů jsou dva pohledy, jak tuto věc vysvětlit. Jeden z pohledu ukazuje na to, že *siddha* již nemá hmotného těla. Druhý pohled říká, že nemá běžné tělo, ale jen jakousi stinnou podobu lidského těla²²². Tato stinná podoba by vždy měla zhruba odpovídat poslednímu tělu, se kterým duše byla svázána v posledním zrození²²³.

Značnou pozornost v této věci také vzbuzuje otázka, zda si duše po svém osvobození ponechávají svou individualitu, nebo ne. Džinisté trvají na tom, že ačkoli se osvobozené duše v *siddhalóku* (taková věc je nezpochybnitelná, neboť rozloha *siddhalóku* je konečná) prolínají a oplývají stejnými vlastnostmi v neomezeném množství, přesto se spolu nesplývají do společné duše, jako je tomu například v hinduismu²²⁴. Argumentace je stavěna na přesvědčení, že *džívy* jsou rozdílné nejen působením, ale i substanciálně²²⁵. A poněvadž substance se nemůže měnit sama o sobě, jen pomocí modifikací, nemůže dojít ani ke spojení *džív*. I samotná *mókša* může být vnímána jen jako modalita *džívy*²²⁶.

O osvobozených duších tedy můžeme říct, že pokud si zachovávají individualitu, pak existují jenom dvě věci které je odlišují – za prvé jejich těla, která jsou sice stinné podoby, avšak měly by mít rysy rozličných lidských těl ze středního světa a za druhé jejich historie, jejich konkrétní zrození a cesta životy samsárou²²⁷. Pokud bychom chtěli osvobození srovnat s *nirvanou* dle buddhismu, rozdíl zde bude značný. Poněvadž buddhismus existenci duše odmítal, *nirvána* tedy nebyla považována za nějaké vymanění,

220 Shastri, Devendra Muni, „A Source Book in Jaina Philosophy“, s. 122-123.

221 Viz Kundakunda, *Samayasara*, 2012, s. 27.

222 Bartošek, Josef., *Džinismus*, 2016, s. 77.

223 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 270.

224 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 105.

225 Jain, S. C., *Structure and Functions of Soul in Jainism*, 1999, s. 168.

226 Ibidem, s. 176.

227 Buttler, Sean, *On the Identity of the Liberated Jiva in Jainism*, s. 15.

nebo odchod na jiné místo. V buddhismu byla za *nirvánu* v podstatě považována nepřítomnost – neexistence, které bytost dosáhla po prohlédnutí iluzornosti osobnosti. Je to stav, kdy již došlo k uskutečnění posledního následku a neexistuje další příčiny (čímž je myšlena karma)²²⁸.

2.1.4. Ostatní bytosti

Výše jsem se pokusil sumarizovat názory na dvě třídy duše v jejich nejkrajnějších stádiích, neboli *nigódy* jakožto duše zcela pasivní a bezmocné na jedné straně a *siddhy* na straně druhé, kteří zosobňují skupinu duší osvobozených a zcela nezávislých na světě samsáry.

Vraťme se nyní k dělení duší na čtyři skupiny – lidi, rostliny, nebeské a pekelné bytosti. Dosud jsme promluvili konkrétně o rostlinách. Pokud jde o nebeské a pekelné bytosti, nebudu se jim zde podrobněji věnovat, neboť džinisté jsou co do jejich kategorizace a třídění velmi podrobní a bylo by možné na toto pojetí sepsat celou práci. Pro chápání mechanismů držících duši v samsáře by to navíc nebylo zcela potřebné. Proto zde nastíním jen několik poznámek vztahujících se k těmto dvěma skupinám duší, které poukáží na jejich zvláštnosti a specifika.

Pekelné a nebeské bytosti se liší od lidí tím, že se zrozují spontánně (*aupapadika*), neboli bez potřeby rodičů²²⁹. Přesto se však nebeské bytosti pohlavním rozkoším oddávají v nejnižších dvou nebeských říších. Čím vyšší však nebeská říše je, tím jemnější jsou i tyto rozkoše, které se od pouhého dotyku zjemňují až k pomyslení, přičemž v ještě vyšších říších tyto žádosti zcela zanikají²³⁰.

Pokud jde o názor na přerозování duše z jedné skupiny do druhé, budiž pro úplnost poznamenáno, že pekelné a nebeské bytosti se liší kromě jiného od třídy rostlin a lidí také tím, že po své smrti se mohou zrodit pouze do podoby člověka, nebo rostliny (kdežto rostliny a lidé mají po své smrti možnost zrození do kterékoli podoby z těchto čtyř tříd)²³¹. Jak již však bylo naznačeno, tyto dvě skupiny – bohové a pekelné bytosti, jsou ve svých zrozeních v podstatě pasivními a sklízí plody své karmy s jediným rozdílem – jedni ve svých životů požívají blaha, druzí naopak utrpení.

228 Lopez, Donald S., *Příběh buddhismu*, 2003, s. 46.

229 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 110.

230 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 143.

231 Babb, Lawrence A., *Absent Lord*, 1996, s. 48.

Lidské zrození je z pohledu džinistů nejdůležitějším, neboť jenom v tomto se duše může pokoušet postoupit ve svém duchovním pokroku, potažmo dosáhnout úplného osvobození²³². Po nastínění druhů bytostí, o kterých džinisté uvažují, nyní se můžeme podívat na stěžejní oddíl nauky podmiňující cestu duše životy – na karmu.

2.2. Karma

Promluvili jsme již o věčnosti kosmu – ruku v ruce s tím jde i chápání karmy, která dle džinistů váže duši bez počátku k hmotě a pokud nedojde k jejímu osvobození, bude tomu tak bez konce i nadále. Švétambarský komentátor Abhayadeva Suri vysvětloval vztah *džívy* a karmy pomocí přirovnání, kdy *džíva* byla přirovnána k proděravělé lodi a karma k vodě. Voda proniká do lodi a jenom správnou duchovní praxí je možno tyto díry ucpat²³³ (o těchto procesech více viz následující oddíl o *tattvách*).

Případnou prvotní neposkvrněnost duše džinisté striktně odmítají, neboť tento názor by šel zcela proti celému pojetí jejich karmického systému (s touto interpretací se lze setkat pouze u Wenera²³⁴) - jedinými neposkvrněnými dušemi jsou totiž *siddhové*, kteří již sami samsárou prošli a dokázali dosáhnout osvobození. Nicméně již dříve bylo objasněno, že pro tyto znovusestoupení do koloběhu životů nepřipadá v úvahu.

V podstatě by byl pád osvobozené duše v rozporu s naukou – tomuto odporuje absence prostředí pohybu v *siddhašíle*, vlastnosti duše, které jsou dokonalé, atp. Všechny duše mají svůj původ v koloniích *nigód*, ze kterých mohou být vyplaveny a vstoupí-li do samsáry, zůstávají na věčnost v koloběhu přerozování, nepodaří-li se jim dosáhnout osvobození a státi se tak *siddhou*, který je karmy zcela prostý a je mimo svět vrozených bytostí v nebeské báni – *siddhašíle*. Džinisté tuto problematiku rádi vysvětlují přirovnáním, že duše byla vždy poskvrněná a držena skrze karmu v hmotě, stejně jako zrno zlata bylo vždy součástí kamene, ve kterém je nalezeno. Analogie je viděna i v tom, že stejně jako zlato, i duše musí projít pročištěním, aby bylo dosaženo její ryzí podoby²³⁵.

Základní princip karmy v džinistickém pojetí je obdobný chápání dalších indických

232 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 111.

233 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 97.

234 Werner, Karel, *Džinismus, jako spásná nauka..*, 2013, s. 82-83.

235 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 107.

škol – jedná se tedy o princip, kdy každý každý utváří karmu, která po svém dozrání přinese člověku patřičnou zkušenost. Tak například Patandžali v Jógasutře praví: „Každá akce musí vyústit v patřičnou odměnu nebo trest vykonavateli této akce; to je karma“, potažmo se můžeme setkat v buddhismu s vyjádřením „stalo-li se ono, nastává toto“²³⁶, které je v podstatě vyjádřením téhož. Narozdíl od dalších indických soustav však džinisté trvají na tom, že karma je hmotné povahy a není to jen nějaký kvazi-fyzikální, nebo psychologický prvek²³⁷. Prábhačandra kupříkladu tento postoj vysvětlovat takto: „Zastínění vědomí duše musí být způsobeno něčím jiným, než duší samou“²³⁸. Jinými slovy - není-li to způsobeno *džívou*, musí to být *adžíva*.

Džinistické rané učení bylo dle Dundase oproti buddhismu přísnější v tom smyslu, že nebralo ohled na to, zdali byl čin vykonán přímo, byl jenom promýšlen, nebo byl schválen v případě někoho jiného. Buddhismus oproti tomuto přístupu věnoval výrazně větší pozornost intencím, které stály za samotným činem²³⁹. To však není záležitostí dnešního džinismu – doklad můžeme nalézt v komentáři k Tattvarthasutře, kde se píše, že stejně jako se liší intence vázané k danému činu, tak se liší i karma kterou daný čin tvoří²⁴⁰. Dalším rozdílem dle pramenů může být rozdílné vnímání důrazu v pojetí karmy těchto dvou škol – zatímco Mahavírovo učení údajně v rámci karmické zátěže poukazovali na tělesné činnosti jakožto na nejtěžší, Budhha oproti tomu poukazoval na nejzhooubnější váhu myšlenek²⁴¹.

Tak například džinisté vidí cestu ku zrození se v pekelných říších v touze po moci a majetku a podobným jednáním, kdežto nebeských říší se dosahuje pokáním, charitou a obdobnými činnostmi. Zajímavé je, že lidské zrození dle džinistů neovlivňuje tolik ani druh činnosti, jako spíše její způsob. Klíčem k lidskému zrození se tak stává především umírněnost ve všem jednání²⁴².

Karma se skládá z jemné hmoty (*sukšma-pudgalah*) a k duši je vázána skrze její velmi jemné tělo zvané *karma-saríram*. Toto velmi jemné tělo se smrtí nezaniká, naopak, doprovází duši samsárou a v podstatě sebou nese dispozice, která duše vytvořila ve svých

236 Miltner, Vladimír, *Vznik a vývoj buddhismu*, 2012, s. 222.

237 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 112.

238 Jain, S. C., *Structure and Functions of Soul in Jainism*, 1999, s. 185.

239 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 98.

240 Pudžapadačarija, *Sarvarthasiddhi*, 1992, s. 172.

241 Johnson, W. J., *Harmless Soul*, 1995, s. 11.

242 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 115-116.

předchozích zrozeních²⁴³. Tak džinisté přirovnávají karmu k lepkavé hmotě, na které ulpívá všemožná nečistota. Dojde-li ke smrti jedince, k přerození do dalšího těla dochází ihned, během jediného okamžiku (*samaja* – nejmenší časová jednotka trvající tak dlouho, aby atom přešel z jednoho prostorového bodu do druhého). Jen v případě kdy by tělo bylo na druhém konci kosmu, může přerození trvat až tři okamžiky²⁴⁴.

Karma, která je vázaná na tělo je tedy jakýmsi přechodem, snad lépe řečeno poutem, které pohromadě drží nehmotnou životodárnou duši a hmotné neživotné tělo. Toto spojení nemůže vést ke svobodě, neboť duše je karmou vázána ke hmotě, vázána na tělo v příslušném světě. Duše je vázána na tělo, které může ovládat jenom do určité míry, což jí působí utrpení a bolest²⁴⁵. Navíc jsou omezeny její čtyři vlastnosti, které v ideálním případě třímá bez jakéhokoli omezení²⁴⁶. Pokud jde o provázanost duše s karmou, rozhodně stojí za zmínku džinistické chápání tohoto svazku. Mluví o něm jakožto o spojitosti, doslova zaujímání stejného prostoru (*ekaksetravagaha*), přičemž je však důsledně upozorňováno na to, že nejde o žádný přímý kontakt mezi duší a karmou – takové stanovisko by totiž naznačovalo, že duše je stejné (hmotné) podstaty jako karma, což je v rámci dualismu duše a hmoty, který je v rámci džinismu stěžejní myšlenkou, zcela nepřijatelné. Přesné fungování tohoto svazku není obvykle v džinistických textech objasňováno - ty jednoduše tvrdí, že tuto souvztažnost můžeme vypořádat z osobní zkušenosti²⁴⁷. Na tuto otázku se však pokouší odpovědět Jain, který čtenáři zprostředkovává džinistickou teorii tzv *nimita*. Tak neovlivňuje džíva *přímo* hmotu, ani hmota *džívu*, avšak k jejich vzájemné interakci dochází nepřímým působením²⁴⁸.

Dostáváme se nyní v podstatě k vyústění probírané látky. Pohovořili jsme již o substancích a jejich vzájemných vztazích, probrali jsme jak je vnímána duše, jakých může nabýt podob a jaké je prostředí života jejich zrození. V jakém stavu je duše jakožto *nigóda* na svém úplném počátku a jakých výšin má jako *siddha* dosáhnout. Nyní se tedy podívejme na stavy které charakterizují spojení duše s karmou, nastiňme si kategorizaci karmy, kterou džinisté v rámci svého systému vypracovali a podívejme se na čtrnáct stupňů

243 Ibidem, s. 125.

244 Ondračka, Lubomír, Pojetí duše v džinismu, in: Chlup, Radek (ed.), *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*, 2007, str. 280.

245 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 68.

246 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 115.

247 Ibidem, s. 114.

248 Jain, S. C., *Structure and Functions of Soul in Jainism*, 1999, s. 95-96.

k osvobození, které definují stavy nimiž musí duše usilující o spásu dojít.

2.2.1. Děvět kategorií

Interakce duše s karmou je džinisty vysvětlována pomocí devíti kategorií (*padártáh*): životodárný prvek (*džíva*), neživotný prvek (*hmota*), příliv karman (*ašrava*), spojení karman (*bandha*), stavidlo karman (*samvarah*), odumírání karman (*nidžará*), osvobození od karman (*mókša*), zásluha (*punjam*) a hřích (*pápam*). Potažmo se můžeme setkat s pouze sedmi pojmy, v takovém případě chybí ve výčtu termíny zásluha a hřích a souhrně je tento výčet zván *tattvami*²⁴⁹. Pro srovnání uvedme, že v komentáři k *Dravya-sangraha* se však v rozporu s tímto píše: „...*ašrava, bandha, samvarah, nidžara, mókša, punjam a papám. Těchto sedm [prvků] je obvykle považováno za sedm tattev džinismu. Přidáním džívy a adžívy dostaneme devět tattev džinismu*“²⁵⁰.

Ponděvadž byly již představy o *džívě* i *adžívě* objasněny, stejně jako byl výše vysvětlen vztah duše a karmy, budu se nyní věnovat vysvětlení ostatních sedmi kategorií.

Příliv karman – ašrava: „Aktivita (*jóga*²⁵¹) duše se projevuje ve skutcích, řeči a myšlení. Toto je zváno přílivem karmy“²⁵². Tato aktivita je údajně vyvolávána poskvrněnou duševní vlastností - energií (*vrija*). Tím že je však duše poskvrněná karmou od věčnosti, v ruku v ruce s tím duše od věčnosti vyvíjí tuto aktivitu, která způsobuje příliv karmy. Avšak tato aktivita sama o sobě ještě neznamená, že na duši lež karma. Toto sice platí na většinu vtělených bytostí, výjimku však tvoří *kevalinové*, kteří pouze dožívají svoji poslední existenci a na kterých karma již neulpívá²⁵³ – což je v podstatě nezbytná úvaha, v opačném případě by další příliv karmy zadělával nánosy na další *kevalinovu* existenci.

Spojení karman – bandha: Pokud tedy duše není zbavená zhoubné karmy – není *kevalinem*, dochází u ní k dalšímu stadiu, které je zváno spojení karman (*bandha*). Množství karmy vzešlé ze skutku závisí dle džinistů na tzv. míře vůle, přičemž specifický

249 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 70.

250 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 49.

251 Možno též překládat jako vibrační aktivitu duše (viz Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 36.) - tento výklad velmi dobře koresponduje s textem Nemičandrova textu Gommatasara, který se věnuje v podstatě pouze problematice karmy a kde se toto spojení užívá velice často.

252 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 80.

253 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 112-113.

druh karmy utvářející se z do té doby neurčité karmické hmoty závisí na druhu skutku²⁵⁴. Toto je již stav, kdy dochází ke smísení duševního prvku s hmotou, kteří džinisté přirovnávají ke smísení mléka s vodou²⁵⁵. *Bandha* se dělí na čtyři druhy, kterými jsou: povaha karmanové látky (*prakrtih*), trvání (*sthitih*), síla spojení (*anubhágah*) a počet atomů karmanové látky, která se s duší spojuje (*pradéša*)²⁵⁶.

Stavidlo karman – samvarah: „Zamezení přílivu [karmy] (*ašrava*) je zastavení [karmy] (*samvarah*)²⁵⁷. Jedná se o stav, kdy jedinec svou vědomou činností činní obrat ve svém jednání a zastavuje příliv další karmy. Člověk dosahuje tohoto stavu správným (lhostejným) přístupem ke hmotě a správným dodržováním zásad džinistické nauky²⁵⁸. Konkrétně se jedná o sliby (*vrata*), pět druhů chování (*čaritra*), tři druhy ochrany (*gupti*), pět druhů pečlivosti (*samiti*), deset druhů dodržování předpisů (*dharmā*), dvanáct druhů reflexe a meditace (*anuprēkša*) a dvacet dva druhů překonání utrpení (*parišahadžaja*)²⁵⁹. *Samvarah* je považována za protiklad přílivu karmy – *ašravah*, přičemž je to míněno tak, že příliv karmy je způsobován hříchy (příklad uvádí vraždu) a *samvarah* je to, co zabraňuje přílivu další karmy (v tomto případě odvrácení se od vraždy)²⁶⁰.

Odumírání karman – nirdžara: K odumírání karman dochází dvojím způsobem. První způsob (*akāma-nirdžará*) je v podstatě přirozenou cestou – karma ponechaná sama o sobě odumírá velice pomalu samovolně. Pokud není pozastaven příliv nové karmy, nevede to přitom ze samsáry k osvobození. Druhý způsob (*sakāma-nirdžará*) je v podstatě vedení správného způsobu života a askeze²⁶¹. Tyto činy jsou nejprve strůjcem stavidla karman a následně přechází v odumírání karman²⁶².

Osvobození – mókša: Je stavem, kdy se duše zcela zbavuje karmy – tím je již úplně odpoutána od hmoty a svou přirozenou lehkostí stoupá až do *siddhašíly*²⁶³, sídla osvobozených duší na vrcholku kosmu, kde spočívá na věčnost s absolutní mocí,

254 Ibidem.

255 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 72.

256 Ibidem.

257 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 126.

258 Ibidem, s. 72-73.

259 Bartošek, Josef., *Džinismus*, 2016, s. 28.

260 Nemičandra, *Dravya sangraha*, 1986, s. 58.

261 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 73.

262 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 28.

263 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 74.

blažeností, poznáním a vnímáním. Tyto její vlastnosti jsou neomezeny, neboť jejich zastření je způsobeno karmou, které se již zcela zbavila. V tuto chvíli je již čistou duší (*siddhi*), oplývající vědomím, nezničitelným vnímáním (*kevala daršana*), vševědoucností (*kevaladžňána*) a nezničitelným stavem duše (*siddhatva*)²⁶⁴. Toto je však pouze jedno pojetí mókši, zvané *dravjamókša*.

Džinisté uvažují ještě o druhém pojetí mókši, které se zve *bhávamókša* a je jím míněn stav, kdy se duše zbavila zhoubné karmy (nezhoubná karma však stále zůstává). Toto je případ *kevalinů*, žijících světců, kteří již dokázali vydobýt si spásu, přičemž k dějům popsáných u *dravjamókši* dojde po smrti jejich hmotného těla. Nicméně ne všichni džinisté tento druhý zmíněný případ považují za *mókšu* právě z toho důvodu, že duše je dosud vázána zbytky nezhoubné karmy²⁶⁵.

Punjam a papám – zásluha a hřích: *Punjam a papám* jsou čisté protiklady, přičemž první vyjadřuje příznivé aktivity a druhý aktivity nepříznivé. Umasvamí, autor *Tattvarthasutry* kupříkladu *punjam a papam* mezi tattvy neřadí a zahrnuje je pod *ašrava* a *bandha*²⁶⁶.

Vzhledem k tomu, že problematika *tattev* nemusí být bez předchozích znalostí zcela srozumitelná, dovolím si zprostředkovat zde vysvětlení, tak jak jej lze vyslechnout přímo od džinistů samých: „*Jednoduchá ilustrace nav tattva: 1. dživa jsou lidé, 2. adživa je dům, 3. púnja je radost z chladivého vánku, 4. papá je nepohodlí způsobené písečnou bouří, která přinesla prachu do domu, 5. ašrava je proniknutí částic písku dveřmi a okny do domu podobně jako karma do duše, 6. badha je akumulace prachu v domě, 7. samvara je zavření oken a dveří a zastavení přílivu písku (karman), 8. nidžara je čištění domu od písku podobně jako zbavování se karmanové hmoty, 9. mókša je čistý dům*“²⁶⁷.

2.2.2. Kategorizace karmy

Již bylo řečeno, že konkrétní druh karmy je určen ve chvíli, kdy dochází k přílivu karmy do duše, přičemž v onen moment se z původně neurčité karmické hmoty utváří zcela konkrétní karmické pouto v závislosti na druhu činu a dalších okolnostech (viz

264 Bartošek, Josef., *Džinismus*, 2016, s. 29.

265 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 74.

266 Bartošek, Josef., *Džinismus*, 2016, s. 27.

267 Ibidem, s. 30.

kapitolu 2.2.).

Podívejme se nyní na to, jakých podob může ona původně neurčitá karmická látka nabýt. Základním dělením je jistě rozčlenění na karmu zhoubnou (*ghāti karma*) a karmu nezhoubnou (*aghāti karma*)²⁶⁸. Můžeme přitom říci, že zhoubná karma má vždy přímý negativní efekt na duši (může být jenom negativní, neboť vždy působí omezení jinak nekonečným vlastnostem), zatímco nezhoubná karma může vliv dobrý i zlý – tak například tím, že ovlivňuje délku života, rodinu ve které se jedinec zrodí, atp. Jinými slovy - zhoubná karma je vždy důsledkem *papám*, zatímco nezhoubnou karmu utváří *papám* i *punjam*²⁶⁹.

Působení zhoubné karmy džinisté vysvětlují přirovnáním, které duši popisuje jakožto zrcadlo. Zhoubná karma je poté nánosem, který snižuje reflektivní vlastnost zrcadla (analogicky k tomu tedy karma omezuje vlastnosti duše)²⁷⁰. Zhoubná karma je dělena do čtyř hlavních tříd. Tak džinisté rozdělují zhoubnou karmu na *mohanja* omezující vlastnost blaženosti, *džňánavaranija* omezující vědomí, *daršnavaranija* omezující vnímání a *antaraja* která omezuje energii duše²⁷¹.

Mohánija karma způsobuje žádostivost a zmatenost duše. Blaženost, která je poskvrněna těmito modifikacemi již nemůže být zvána blažeností²⁷². Ačkoli tato karma tedy omezuje vlastnost zvanou blaženost, způsobuje zaslepenost duše a působí klam²⁷³. Tato karma způsobuje podléháním klamům odvracení od vlastního já a způsobuje ulpívání na hmotných věcech, čímž vzniká touha vlastnit a tím i ulpívání (*parigraha*)²⁷⁴. Někteří džinisté ji považují za nejmocnější kategorii karmy (ve smyslu důsledků na duši)²⁷⁵. Džinisté uvažují o této třídě karmy jako o té, která tvoří základ pro ostatní druhy zhoubné karmy. Vzhledem k tomu, že cyklus přerodů duše v samsáře bez počátku, nelze říci, že tato karma jest první, která postihuje člověka a ostatní ji následují. Můžeme však říci, že není-li zničena tato karma, není možnost zbavit se ostatních druhů zhoubné karmy²⁷⁶. Podobenství, které pro ni existuje ji přirovnává k alkoholickému nápoji – stejně jako

268 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 115.

269 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 75.

270 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 117.

271 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 99-100.

272 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 118.

273 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 69.

274 Bartošek, Josef., *Džinismus*, 2016, s. 34.

275 Shastri, Devendra Muni, *A Source Book in Jaina Philosophy*, 1983, s. 465.

276 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 120-121.

alkohol, i tato karma zhoršuje myšlení a rozlišování a člověk tak není schopen rozpoznávat dobré a zlé²⁷⁷. *Mohánija* má 28 podkategorií²⁷⁸ – tyto zde však rozebírat z důvodu většího rozsahu nebudu.

Džňánavaránija karma zatemňuje poznání člověka a brání správnému poznání²⁷⁹. Tento druh zhoubné karmy funguje dvojím způsobem – za prvé omezuje normální funkci intelektu a smyslů, za druhé omezuje pokročilejší mentální funkce a zamezuje osvícení, které je pro duši v čistém stavu přirozené. Džinisté tuto karmu přirovnávají k mraku, který zakrývá sluneční zář osvícení²⁸⁰. *Džňánavaránija* je členěna na 5 podkategorií.

Daršanavaránija karma jest karmou, která omezuje vnímání²⁸¹. Tato karma omezuje vnímání zprostředkované smyslovými orgány a vědomosti, které jsou jimi dosaženy²⁸². Karma omezující poznání a vnímání má dle džinistů obdobné fungování, které je dáno velkou sepjatostí těchto dvou vlastností²⁸³. Můžeme se setkat s přirovnáním vysvětlujícím tuto kategorii karmy takto: „*daršanavaránija může být přirovnána ke strážci, který střeží dvoře královské síně. Bez [strážcova] svolení krále nemůžeme spatřit. Podobně, pokud daršanavaránija omezuje intuitivní zkušenost, nemůžeme snadno dosáhnout džňána (poznání)*“²⁸⁴. Tento druh karmy má 9 podkategorií.

Antaraja karma je překážkou vývoje duše a jejího postupu ke spáse²⁸⁵. Vlastnost energie duše (*vrija*) je chápána ve smyslu dávání síly ostatním vlastnostem duše – z tohoto pohledu může být *antaraja* karma chápána jako oslabující ostatní vlastnosti duše²⁸⁶. Tato třída je dělena na 5 podkategorií.

Vedle těchto čtyř kategorií zhoubné karmy, existují také čtyři kategorie karmy nezahubné. Jsou jimi *vedanija* karma, která má 2 podkategorie; *náma* karma, která má 42 podkategorie; *áju* karma, která má 4 podkategorie a *gótra* karma, která má 2 podkategorie.

277 Shastri, Devendra Muni, *A Source Book in Jaina Philosophy*, 1983, s. 465.

278 Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 115.; Ze stejného verše jsou čerpány počty podkategorií i dalších skupin karmy.

279 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 69.

280 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 99-100.

281 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 99.

282 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 100.

283 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 121.

284 Shastri, Devendra Muni, *A Source Book in Jaina Philosophy*, 1983, s. 463.

285 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 69.

286 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 123.

Tyto kategorie nezahobné karmy mají funkci určování podoby života. Můžeme je považovat za jakýsi odraz nebo důsledek zhubných stavů, které jsou způsobovány *gháti* karmou²⁸⁷.

Vedanija karma jest původcem toho, zda-li bytost zakouší strasti (*asata*), nebo radosti (*sata*), které charakterizují mentální život. Tak dle džinistů žádné vnější předměty neutváří v duši tyto pocity – jsou pouze prostředkem, kterak se ony pocity projevují právě v důsledku *vedanija* karmy²⁸⁸. Bylo řečeno, že *vedanija* karma má 2 podkategorie – jsou jimi *satavedanija* způsobující potěšení skrze smysly a mysl a *asatavedanija* způsobující jejich utrpení²⁸⁹. *Vedanija* bývá přirovnávána meči pomazanému medem – *satavedanija* je jako med na onom meči, zatímco *asatavedanija* je pořezání jazyka při pokusu olíznout meč²⁹⁰.

Nama karma ovlivňuje rozličné aspekty zrození duše (má také z osmi kategorií karmy největší množství podkategorií). Tak například ovlivňuje osud zrozence (*gati*) – do které ze čtyř kategorií bytostí se zrodí (bůh, člověk, pekelná bytost, rostlina). Dále zrození (*jati*), neboli poddruh bytosti – konkrétní zvíře, postavení jako boha, atp.. džinisté však do poddruhů nerozlišují lidské bytosti, z čehož je vyvozováno, že kastovní systém není v džinistické kosmologii řešen. Do třetice zmiňme skupinu těla (*šarira*), která charakterizuje pohlaví, velikost a mnohé další²⁹¹. Nejdůležitější podkategorii je však *tirthankaranáman* karma, která je utvářena souhrou jedinečných okolností minulých stvoření, která zajišťuje, že daný jedinec se zrodí jakožto *tirthankar*²⁹².

Áju karma určuje délku života jedince, přičemž ta musí odpovídat délce životu druhu bytosti (kupříkladu zrodí-li se *džíva* v dalším životě jako člověk, *áju* karma bude určovat délku životě v přiměřené délce). Zároveň dle džinistů *áju* karma tvoří jakýsi rámec pro ostatní druhy nezahobné karmy – nedeterminuje je, avšak vymezuje prostor, ve kterém se tyto mohou realizovat. Zároveň je s ní spjata představa, že není k duši vázána permanentně, avšak utváří se jednorázově pro další život někdy během poslední třetiny života. V důsledku této představy je dle džinistů důležité co nejdříve nastoupit cestu správného duchovního vývoje, neboť tím značně zvyšují šance dobrého zrození v dalším

287 Ibidem, s 124.

288 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 125.

289 Glasenapp, Helmuth von, *Jainism: An Indian Religion of Salvation*, 1999, s. 187.

290 Shastri, Devendra Muni, *A Source Book in Jaina Philosophy*, 1983, s. 464.

291 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 124.

292 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 100.

životě – momentu, který určuje další zrození si totiž zrozená bytost samozřejmě není vědoma²⁹³.

Gotra karma určuje status, který bude zrozený jedinec zastávat během života. Vzhledem k tomu, že na rozdíl od *áju* karmy není vnímána jednorázově, je vhodnější ji vnímat tak, že během života poskytuje rozličné vlastnosti, které budou moci napomoci osvobození²⁹⁴.

2.3. Léšja

V džinismu se objevuje ještě jedna představa, kterou bych rád v souvislosti s problematikou duše zmínil – jedná se o tzv. *léšja*, což je označení pro zbarvení, které nese duše a které poukazuje na její spirituální úroveň²⁹⁵. Případně lze *léšja* popsat jakožto aktivitu duše (*jóga*) zabarvenou činností vášní²⁹⁶.

Pokud jde o tuto představu, vyvstává s ní pro zbytek džinistické nauky problém týkající se nemateriální povahy duše – ta totiž bývá koncepcí *léšja* často napadána. Pertold tvrdí, že jako skutečné zbarvení duše byla tato představa uznávána pouze ve starších obdobích džinismu²⁹⁷. Avšak ačkoli Pertold tvrdí, že v nynější nauce je toto již objasněno a původní paradox se vytrácí, setkáváme se i v současné literatuře s názorem opačným²⁹⁸. Existují též názory, že představy o *léšja* jsou v podstatě přetavením nauky, která je v původní podobě podkategorií *náma* karmy. Tam se původně hovoří o pěti barvách – bílá (*šukla*), černá (*krišna*), modrá (*níla*), červená (*rakta*) a žlutá (*pita*)²⁹⁹. Tomu přitakává i Pertold, který poukazuje na to, že dle džinistů se *léšja* vždy utváří jen při dalším stvoření a celý život je její barva totožná. V daném životě se následně skutky připravuje pouze půda pro novou barvu do dalšího zrození³⁰⁰. Jacobi ve svém komentáři k Uttaradhjjanasutře

293 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 126.

294 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 100.

295 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 114.

296 Bartošek, Josef., *Džinismus*, 2016, s. 36.

297 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 77.

298 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 114.

299 Bartošek, Josef., *Džinismus*, 2016, s. 35.

300 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 77-78.

tvrdí, že *léšja* je ovlivňována karmou³⁰¹.

Džinisté tvrdí že existuje šest *léšja* – černá, modrá, šedá (*kapotá*), červená³⁰², žlutá a bílá. *Léšja* však kromě barvy nese také mnoho dalších charakteristik – tak určuje například vlastnosti a schopnosti člověka, potažmo jeho náruživosti³⁰³. Kromě toho také *léšja* nesou mnoho dalších charakteristik. Tak se například v Uttarahjajanasutře praví: „*Slyš: jména, barvy, chutě, pachy, doteky, stupně, charakter, podoby, trvání, výsledek a život léšji*“³⁰⁴. Podrobný výčet všech těchto projevů je v citovaném prameni, zde jej pro jeho obšírnost neuvádím.

Dovolím si však citovat podobenství o stromu a čtyřech poutnících vztahující se k této představě. „*Tři poutníci ztratí cestu uprostřed lesa. Tu najednou spatří strom obsypaný ovocem a rozhodnou se to ovoce získat: jeden navrhuje strom vyvrátit a ovoce sníst; druhý navrhuje podetnout kmen stromu; třetí navrhuje uřezat větve; čtvrtý navrhuje ostříhat menší větvičky; pátý navrhuje pouze očesat ovoce; šestý navrhuje pouze sesbírat ovoce které popadalo. Myšlenky, slova a tělesné aktivity každého z těchto šesti poutníků jsou vzájemně odlišné a dostatečně ilustrativní šesti lešja*“³⁰⁵.

Dalším podobenstvím je podobenství o šesti banditech, kteří chtějí zaútočit na vesnici: „*První chce zabít vše živé ve vesnici, druhý chce zabít všechny lidi, třetí chce zabít pouze muže, čtvrtý chce zabít jen ozbrojené, pátý chce zabít ty, jenž se budou bránit. Šestý navrhuje, že by měli pouze vzít cennosti a nikoho nezabíjet*“³⁰⁶.

O *léšja* je také řečeno, že ne všechny jsou dostupné pro každou třídu bytostí. Tak pekelné bytosti mohou mít pouze černé, modré, nebo šedé zbarvení duše, která poukazují na těžké karmické zatížení jedince. Obyvatele nebeských říší naopak mohou mít žluté, červené, či bílé zbarvení duše. Lidé a ostatní pětismyslové bytosti mohou vlastnit rozličné morální kvality a proto je pro ně možné nésti jakékoli z šesti *léšja*, přičemž bílé zbarvení poukazuje na jedince nejvyšších spirituálních kvalit³⁰⁷.

301 *Gaina Sutras: Part Two*, 1895, s. 196.

302 Potažmo se uvádí barva růžová – prameny se v tomto rozcházejí.

303 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 77.

304 *Gaina Sutras: Part Two*, 1895, s. 197.

305 Jain, Sagarmal, *Saman Suttam*, 1993, s. 197.

306 Glasenapp, Helmuth von, *Jainism: An Indian Religion of Salvation*, 1999, s. 210.

307 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 114-115.

2.4. Cesta k osvobození – 14 *gunasthán*

Představa čtrnácti *gunasthán* (stupně na cestě ke spasení³⁰⁸, stav vlastností, stadia ctnosti³⁰⁹) má již značný přesah k praktickým nařízením džinistů a k plnění pěti velkých slibů – právě proto bych ji zde rád ještě nastínil, neboť na ní můžeme dobře poukázat na konkrétnější představy ohledně *dživy* vtělené do lidské podoby a její proměny na cestě k osvobození. Koncepce *gunasthán* se poprvé objevila v digambarských textech v našeho letopočtu, ačkoli některé její prvky jsou zřejmě ještě staršího období³¹⁰.

V představách o kategorizaci bytostí a jejich vlastností jsme již promluvili o *nigódách* a osvobozených duších (*siddhové*). Bylo již nastíněno, že tyto dvě podoby duše jsou v podstatě hraničními stavy, které ukazují duši v jejich krajních podobách – tedy v absolutním spoutání v samsárovém světě na jedné straně a úplné osvobození na straně druhé. Čtrnáct *gunasthán* potom zobrazuje stupně mezi těmito stavy – stav *nigódy*, která je zcela pasivní a její spirituální vývoj není v její moci, stejně jako *siddhy*, který je zcela osvobozen od utrpení způsobeného spojením s hmotou nejsou tedy součástí těchto stupňů³¹¹. Oněch čtrnáct stupňů spirituálního vývoje džinisté chápou takto:

1. *gunasthána - mithjádrišti gunasthána*³¹², neboli zaslepenost³¹³. Bytosti v tomto stádiu lze rozdělit na dvě skupiny a sice jsou schopné dosáhnout osvobození (*bhavaja*) a nejsou schopné dosáhnout osvobození (*abhavaja*)³¹⁴. K tomu je třeba poznamenat, že džinismus však postrádá jakákoli rozlišovací znamení k rozlišení těchto dvou kategorií duší³¹⁵.

Dovolím si připomenout, že již dříve bylo řečeno, že džinismus nezastává myšlenku evoluce – tedy nutné spásy všech duší, přičemž můžeme říci, že ani to že duše je

308 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 78.

309 Werner, Karel, *Džinismus: Jako spásná nauka...*, 2013, s. 99.

310 Dundas, Paul, *The Jains*, 202, s. 151.

311 Ibidem, 272-273.

312 Názvy *gunasthán* se dosti rozcházejí jak v sekundární literatuře, tak i v pramenech. Užívám tedy názvů dle Jainiho (*The Jaina Path...*, s. 272-273.)

313 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, 79-80.; Ze stejné pasáže čerpány i překlady dalších *gunasthán*.

314 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 70.

315 Jaini, Padmanabh S., *Collected Papers on Jaina Studies*, 2000, s. 96.

bhavaja ji negarantuje v budoucích zrozeních nutnou spásu. Pokud jde o *abhavaja*, ačkoli nemohou dosáhnout spásy, je pro ně možná zrodit se i ve vyšších nebeských říších³¹⁶. Podobně i v pozdně buddhistických školách se můžeme setkat s podobnou představou duší, které nejsou schopny spásy. Tyto jsou dle těchto škol přeneseně zvané „shnilými semeny“, které jsou věčně neschopny dosáhnout spásy³¹⁷. V džinistických a buddhistických pramenech se dokonce objevuje podobné přirovnání pro toto členění, což nás oprávněně vede k přesvědčení o jejich souvislosti³¹⁸. Jaini usuzuje, že je možné hledat kořeny této nauky o predestinaci ve staré šramanské tradici³¹⁹.

Duše na tomto stupni postrádá správného poznání (*samjak daršana*) a správného vědění (*samjak džňána*), přičemž pravou naukou přímo opovrhne. Neuznává džinistickou nauku a zastává nesprávné, až kacířské názory³²⁰. Džinisté toto popisují přirovnáním, že na tomto stupni člověk vnímá nauku s takovou nechutí, jako vnímá člověk s horečkou sladký sirup³²¹. Nesprávné poznání a vnímání na tomto stupni je způsobeno zhoubnou zamlžující *mohajina* karmou³²². Pokud se však duši podaří dojít správného poznání a přijme džinistickou nauku za svou, postupuje rovnou na čtvrtý stupeň této hierarchie.

2. *gunasthána – sasvadana gunasthána*, neboli stav duše při pádu od pravé víry – toto je pouze přechodný stav, do kterého se duše může dostat při opuštění džinistické nauky padajíc opět až na první *gunasthánu* k pomýleným představám. Tyto duše získaly na krátkou dobu (*muhurt*) správné poznání a vnímání, avšak ztratily je z důvodu poddání se vášním³²³.

3. *gunasthána – samjak mitjatva gunasthána*, neboli pomíšený stav. Jde o stav, kdy duše odpadla od pravé víry a je v pochybnostech – nerozhodla se držet se plně pravé víry (*samjaktva*), avšak nechce se ani poddat klamným názorům (*mithjaktva*). Džinisté pomísení těchto správných a klamných názorů přirovnávají ke směsi tvarohu a sirupu³²⁴. Duše na tomto stupni nevydrží dlouhou dobu – buď se plně přikloní k pravé víře a navrací

316 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 140.

317 Ibidem.

318 Jaini, Padmanabh S., *Collected Papers on Jaina Studies*, 2000, s. 102.

319 Ibidem, s. 105.

320 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 79.

321 Nemičandra, *Dravya Sangraha*, 1986, s. 26.

322 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 70

323 Ibidem, s. 70-71.

324 Nemičandra, *Dravya Sangraha*, 1986, s. 26.

se na čtvrtý stupeň, nebo se od ní odvrátí a skrze druhý stupeň propadne až na první *gunasthānu*³²⁵.

Ačkoli v pramenech i sekundární literatuře v otázce *gunasthān* panuje většinou shoda (zvláště pokud jde o vyšší stupně), přesto je výklad této *gunasthāny* poněkud nejasný. Můžeme se totiž setkat i s názory které naznačují, že tato *gunasthāna* je mezistupněm mezi první a čtvrtou *gunasthānou* i ve vzestupném směru³²⁶, případně i s interpretacemi, které tuto a druhou *gunasthānu* vykládají jako mezistupně mezi první a čtvrtou *gunasthānou*³²⁷ (tedy popírají i ten názor, že druhá *gunasthāna* je jen stupněm skrze který se duše propadá až k čistě falešným představám). Pokud jde o první z těchto názorů, nebyl jsem schopen najít v pramenné literatuře podporu, která by mi pomohla věc rozhodnout a musím proto nechat otázku nerozřešenou. Pokud jde o názor druhý, mluví proti němu například Dravya Sangraha³²⁸.

4. *gunasthāna* – *samjak dršti gunasthāna*, neboli dokonalost, která se nepojí na sliby. Dokonalostí v tomto smyslu je myšleno pouze to, že duše již dosáhla správného poznání (*samjak daršana*) a správného vědění (*samjak džňána*), nikoli absolutní dokonalosti³²⁹. V podstatě jde o moment, kdy se jedinec již plně přiklání k džinistické nauce a nemá o ní dalších pochybností. Jedinec již může ovládat svoje nejsilnější vášně, ačkoli vášně mírnější zatím není schopen zvládnout³³⁰. Jedinec dosud nemá správné chování (*samjak čaritra*) a proto nemůže přijmout sliby³³¹. Tento stupeň je také hranicí, které mohou dosáhnout božské bytosti, pro vyšší mety musí projít znovuzrozením do lidské podoby³³².

5. *gunasthāna* – *dešaviráta gunasthāna* jest stupněm, kde je jedinec schopný zvládat i drobnější vášně a zároveň prohlubuje svou sebekontrolu³³³. Dosaženo toho je

325 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 71.

326 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 272.

327 Cort, John E., *Jains in the World*, 2001, s.25.

328 Nemičandra, *Dravya Sangraha*, 1986, s. 26.

329 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 79.

330 Nemičandra, *Dravya Sangraha*, 1986, s. 26.

331 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 71.

332 Ibidem, s. 81.; Srov: Glasenapp, Helmuth von, *Jainism: An Indian Religion of Salvation*, 1999, s. 222.; Glasenapp tvrdí, že lidé, společně se zvířaty mohou dosáhnout až páté *gunasthāny*, od šesté *gunasthāny* dále lze pokračovat pouze v lidském zrození.

333 Nemičandra, *Dravya Sangraha*, 1986, s. 26.

přijetím malých slibů (*anú vrata*) skládaných laiky a odmítnutím hříchů. Na tomto stupni dochází k částečnému odvrhnutí světa, úplného duše dosud není schopna. Toto je nejvyšší stádium, jakého může dosáhnout laik (*šravaka*)³³⁴.

6. *gunasthána – sarvaviráta gunasthána*. Na tomto stupni duše přijímá velké sliby (*mahávrata*) mnichů, odvrací se od světa a dochází k dokonalému ovládnutí, které je však narušováno občasnou nedbalostí (*pramata*)³³⁵.

7. *gunasthána – apramataviráta gunasthána* odpovídá předešlému stupni s výjimkou toho, že jedinec již přemohl nedbalost. V tomto světovém cyklu *dušama* (viz kap 1.3. - *kalčakra*) není možno dle džinistů dosáhnout vyšší *gunasthány* nežli této³³⁶ – není tedy možno dle džinistů v našem světě pokračovat skrze další *gunasthány* až k *mókše*, dokud nenastane třetí *ara* vzestupného cyklu a další *tirthankar* neobnoví společenství (*tirth*)!

8. *gunasthána – apurva karana gunasthána* je stupněm, na kterém se stále ještě projevují mírnější vášně, avšak mnich nachází potěšení v ničení jejich důsledků. Je to počátek čisté meditace³³⁷.

9. *gunasthána – anivriti karana gunasthána* je stupněm, kdy jedinec přestává toužit po radostech které viděl, slyšel, nebo jich byl účasten. Zároveň praktikuje meditaci o pravé podstatě své duše³³⁸.

10. *gunasthána – sukšma samparaja gunasthána*. V tuto chvíli je již jedinec schopen ničit i jemné formy chtiče, avšak pořád jsou ještě k duši vázány zbytky *mohanija* karmy. Z tohoto stupně může duše pokračovat na jedenáctý, potažmo dvanáctý stupeň³³⁹. Duše je dosud pořád zatížena nepatrnými touhami, byť ne zlými, jako je například touha po osvobození³⁴⁰.

11. *gunasthána – upašant móha gunasthána* je momentem, když všechna zaslepující karma (*mohanija* karma) přestává působit, avšak stále trvá v duši potenciálně

334 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 71-72.

335 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 272.

336 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 72.

337 Ibidem, s. 72-73.

338 Nemičandra, *Dravya Sangraha*, 1986, s. 27.

339 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, 73.

340 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 80.

dále – může tedy dojít k opětovnému pádu duše na nižší stupně³⁴¹.

12. *gunasthána* – *kšina móha gunasthána* je stupněm, kdy mizí jak veškeré zbytky vášně, tak i veškerá *mohanija* karma³⁴². Z tohoto stupně již duše nemůže klesnout a může pokračovat jen na následující *gunasthány*³⁴³.

13. *gunasthána* – *sajogi kevali gunasthána* jest stavem osvícení (*kevaladžňána*), kdy se duše očistila od zbývajících tří zhoubných karman (*džňánavarnja*, *daršanavaranja*, *antaraja*). Toto je stav, kdy je duše zvána *arhatem*, *kevalinem*, *džinou*, potažmo *tírthankarem*³⁴⁴. Duše je nyní vázána již jen nezahoubnou karmou a projevuje se stále aktivitami těla, řeči a mysli - tyto jsou však již nyní prosty vášní³⁴⁵. Přirovnání vyjadřující tento stav popisuje duši jako slunce, které se vynořilo zpoza mraků³⁴⁶.

14. *gunasthána* – *ajógi kevali gunasthána*. Toto je stav, který trvá jen nesmírně krátkou chvíli a dochází k němu na sklonku *kevalinova* života. Duše která se odpoutává od mrtvého těla je zbavena i zbývajících nezahoubné karmy a osvobozena vystupuje až na vrchol kosmu, do *siddhašily*, která je sídlem *siddhů*³⁴⁷.

Vedle představy o *gunasthánách* hovoří Pertold ještě o tzv. *marganách*³⁴⁸, kterých je taktéž čtrnáct a do těchto kategorií spadá většina pojmů které jsem dosud probrali, doplněných několika dalšími. Jedná se však již jen o další kategorizaci, která nemá pro účely vysvětlení mechanismů vztahujících se k duši opodstatnění. Ostatně ani další autoři vyjma Pertolda se této představě zpravidla nevěnují³⁴⁹.

V této kapitole jsme si vyložili představy džinistů, přímo se vážící k termínu *džíva*. Prvním krokem bylo nastínění základních charakteristik *džívy* z džinistického pohledu, otázce spásy, doplněné nejpoužívanějšími (a pro náš výklad nejpodstatnějšími) kategoriemi. Vyložili jsme si také několik konkrétních skupin bytostí, které hrají obzvláště důležitou roli v této koncepci (*nigódy*, *siddhové*). Dále bylo pojednáno o džinistickém

341 Nemičandra, *Dravya Sangraha*, 1986, s. 27.

342 Ibidem.

343 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 80.

344 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 273.

345 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, 74.

346 Nemičandra, *Dravya Sangraha*, 1986, s. 27.

347 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 80.

348 Čerpá z *Dravya Sangraha* – viz Nemičandra, *Dravya Sangraha*, 1986, s. 27-29.

349 Pro zájemce o Pertoldův výčet (ačkoli jde z větší části o opis výše zmiňované pasáže): Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 80-81.

chápaní karmy a to ze dvou pohledů – jednak z její kategorizace a dále z vysvětlení mechanismu, jak karma s *džívou* utváří vazby. Následují dva oddíly věnující se tzv *lešjím* a *gunasthánám* bylo vyvrcholením tohoto pojednání, které stavělo na chápaní nastíněném v předchozích částech – především oddíl věnovaný *gunasthánám* beru za spojnicí mezi všemi předchhozími tématy v této kapitole, oddíl věnovaný pojetí duše (včetně skupin bytostí) a karmy má poté velký přesah do první kapitoly této práce.

3. Náboženská praxe džinistů

V této kapitole bych rád provedl krátký exkurz do džinistické náboženské praxe, přičemž se pokusím tyto náboženské praktiky vysvětlit právě ve světle nauky, kterou jsem se čtenáři dosud pokusil objasnit – doufám, že tím bude dostatečně poukázáno na to, jak významný vliv má nauka o *džívě* v džinismu a jakého krajního vyjádření může mezi džinisty dojít. Konkrétně bych rád čtenáře rámcově seznámil s prvním z džinistických velkých slibů (*mahavrata*) zvaným *ahimsa*, přičemž na něj bych rád navázal s popisem a vysvětlením tzv. *salékhany*, neboli dobrovolného podstoupení vyhladovění džinisty.

3.1. *Ahimsa*

Termín *ahimsa* můžeme přeložit jakožto nenásilí, přičemž ono nenásilí má v džinismu mnohé podoby, jak si vzápětí ukážeme. *Ahimsa* je prvním z pěti velkých slibů, které skládají džinističní mniši při své iniciaci do řádu (*dikša*). Džinisty je *ahimsa* zcela jasně považována za největší a nejzákladnější z těchto slibů³⁵⁰, přičemž lze její výsadní místo usuzovat i z toho, že byla běžně považována většinou indů všech tradic jakožto signifikantní znak právě pro džinismus³⁵¹.

Prvotní představu *ahimsy* si lze učinit z podoby znění jejího slibu dle Ačarangasútry: „odmítám veškeré zabíjení živých bytostí (*džíva*), ať velkých či nepatrných, pohyblivých (*tras*) nebo ne-pohyblivých (*stihvara*). Sám nebudu živé bytosti zabíjet ani k tomu druhé ponoukat ani k tomu nedám svůj souhlas. Pokud budu živ, vyznávám, že se budu těmto hříchům (*pápa*) vyhýbat v myslí, řeči i těle“³⁵². Z toho můžeme učinit několik poznatků – nenásilí nemá být pácháno ani proti nepatrným či nepohyblivým bytostem (tedy ani jednosmyslovým), nemá být ani schvalováno a zapovězeno není jen činy, ale i řeči a myšlením. *Ahimsa* je tedy odmítání násilí (*himsa*³⁵³) všemi možnými způsoby,

350 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 193.

351 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 312.

352 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 55.

353 „Zraňování živého vlivem vášní je násilí.“ Viz Umasvami, *Tattvarthasutra*, 2011, s. 99.

přičemž je pozoruhodné, jak je ono násilí džinisty vnímáno – na rozdíl od odstatních indických soustav je totiž pro džinismus unikátní, že násilí je vnímáno ze značné části především vůči sobě samému – tedy v tom smyslu, že duši váže silněji v samsáru a znemožňuje jí dosažení *móksi*³⁵⁴.

Cesta askety a laika se liší, neboť u askety se očekává maximální možné vyvarování se násilí, kdežto cesta laika není tak striktní. Přesto se však džinisté shodnou na tom, že obě tyto cesty jsou stejně hodnotné³⁵⁵. Pokud jde o laiky, existuje samozřejmě mnoho doporučení pro jejich život, které jim mají napomáhat minimalizovat *himsu*, kterou způsobují³⁵⁶. Laikům je tak například doporučováno, co se způsobu obživy týče, aby nevykonávali povolání zemědělce (neboť při rozrušování půdy dochází k zabíjení mnoha organismů) a naopak je velmi doporučováno povolání obchodníka (přičemž i to má svá omezení co do artiklu, se kterým by měl či neměl obchodník podnikat)³⁵⁷. Stejně tak pro laiky platí doporučení necestovat, není-li to nezbytné.

Mniši dodržující *ahimsu* jednají tak, aby pokud možno neublížovali ani jednosmyslovým elementárním bytostem. Proto jim jsou zapovězeny i takové věci jako: manipulace se zeminou rozličného druhu, která ubližuje zemním bytostem; koupání, sprchování, ale i procházení v dešti, které ubližuje vodním bytostem; zažehání ohně, které ubližuje ohnivým bytostem (tak nesmí mnich ani zapálit sirku, neboť vytvoření ohnivého těla se potenciálně rovná i jeho následnému zničení); ovívání se, které může zapříčinit zkázu vzdušných bytostí a nakonec chození po rostlinách, ba dokonce i zbytečné dotýkání se jich, které může způsobit smrt rostlinných těl³⁵⁸. Pokud jde o jejich stravu, musí ji vždy dobře zkontrolovat, zda v ní nejsou drobné živé bytosti. Pít mohou jen převařenou vodu. Užívají svých košťátek k minimalizaci zranění drobných bytostí a ze stejného důvodu mniši některých džinistických sekt nosí roušku³⁵⁹.

Pertold uvádí doporučení pro mnichy usnadňující dodržování *ahimsy*, poněvadž se však z větší části překrývají s obsahem kapitoly a jsou v podstatě citací pramenů, nebudu je

354 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 167.

355 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 58.

356 Srov. Amritčandrův výrok: „Laik by měl provádět [náboženskou] praxi v závislosti na svém spirituálním pokroku a možnostech chováním které v Písmech popsal Džina“. (Amritčandra, *Purushartha Siddhyuapaya*, 2012, s. 142.)

357 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 172.

358 Ibidem, s. 242.

359 Babb, Lawrence A., *Absent Lord*, 1996, s. 56-57.

zde uvádět – zájemce si je může dohledat přímo v jeho skriptech³⁶⁰.

Pokud jde o následky způsobené *himsou*, džinisté přihlížejí k intencím bytosti, která se násilí dopustila. V předešlých oddílech jsem již poukázal na to, že toto byl jeden z bodů, které odlišovaly džinismus od buddhismu v době jejich počátků – sice že džinisté nepřihlíželi k intencím člověka v jeho činech. Tento postoj se však i v rámci džinismu vyvíjel až k dnešnímu hledisku které přihlíží k dalším okolnostem³⁶¹. Toto popisuje aforismus o řezníku a ahimsakovi: „*Řezník rozhází zrní a nastraží síť. Schovává se a čeká. Jde kolem ahimsak, pochopí situaci, zapíská a vyplaší ptáky*“. Tak vidíme, že řezník svým zdánlivě soucitným skutkem hodlá působit násilí, zatímco ahimsak, ačkoli ptáky připraví o potravu, jedná nenásilně³⁶². Stejně tak již dnešní džinisté reflektují to, ve které z rovin je k *ahimse* přistupováno a to vyjadřuje tzv. Šestistupňový žebřík nenásilí: neubližovat činy, neubližovat slovy, neubližovat myšlenkami, milovat myšlenkami, milovat řečí a nakonec milovat skutky³⁶³.

Pokud jde o dodržování *ahimsy* v denním životě, projevuje se v širokém spektru činností. Tak například je pro džinisty signifikantní vegetariánství, které je považováno za naprostou samozřejmost a které i u mnoha laiků přechází za života až k veganství. Stejně tak džinisté obvykle nejedí česnek, cibuli³⁶⁴, kořenovou zeleninu, med a fermentované potraviny³⁶⁵. Zvláště u posledních zmíněných je vidět velká snaha nepůsobit násilí ani jednosmyslovým bytostem, jejichž výskyt byl již nastíněn v kapitole jim věnovaným. To je pro mnichy samozřejmost, stejně jako časté půsty, se kterými mají džinističtí mniši hojně zkušenost a za života je stupňují – to je podmíněno myšlenkou, že v podstatě každé stravování se je formou násilí³⁶⁶. Vidíme tedy, že i činnost jako stravování, která je v očích západního člověka hodnocena jako něco zcela neškodného, je z pohledu džinistů činností, která produkuje další karmu a tedy oddaluje možné osvobození. Nabízí se taktéž srovnání s

360 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 98-99.

361 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 162.

362 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 58.

363 Jain, Yogendra, *Jain Way of Life*, 2007, s. 12.

364 Nad zapovězením česneku a cibule se pozastavuje vícero autorů, neboť na rozdíl od většiny dalších surovin – které jsou živočišného původu, semenonosná, sladká, fermentovaná, atp.. není zcela jasné, proč jsou tyto zakázány. Dundas poukazuje na to, že svou roli mohou hrát jejich afrodiziakální účinky. Viz Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 177.

365 Ibidem, s. 223-225.

366 Babb, Lawrence A., *Absent Lord*, 1996, s. 58.

naprosto opozitní tradici o posvátnosti jídla v rámci brahmanismu³⁶⁷.

Pokud jde o posty, pro mnichy jde o samozřejmost, laikové je dodržují dle svého vlastního uvážení. Džinista obvykle začíná krátkými posty trvajících den či dva a postupně je případně prodlužuje. V literatuře se často setkáváme s mnišskými posty trvajících řádově i desítky dnů (Pertold hovoří o osmdesáti dnech, našel jsem však zprávu až o šesti měsících³⁶⁸), laikové však tyto obvykle nepodstupují a mnoho z nich z přesvědčení že nejsou regulérních postů schopni se například alespoň omezují na jednu porci jídla denně³⁶⁹.

Nastíněnou ohleduplnost i proti nejnepatrnějším bytostem džinistů také poměrně dobře vykreslují postřehy z dnešní Indie, kdy jeden džinista raději zvolí delší cestu, než-li by volil cestu po trávníku, nebo jiný raději usedne do písku, než aby ublížil případným tvorům v trávě³⁷⁰. Dle džinistů tak dokonce syn prvního *tírthankara* Rišaby – Bharata, rozpoznával sliby dodržující askety od asketů nepravých podle toho, zda budou ochotni vstoupit do jeho paláce přes trávník nebo ne³⁷¹.

V neposlední řadě jsou džinisté také známí svou angažovaností v ekologii, což je dáno opět jejich pojetím jednosmyslových bytostí, které v podstatě utvářejí neživotnou přírodu³⁷². Na výše zmíněných projevech tohoto džinistického slibu můžeme vidět velký přínos džinismu v podobě sociálního aktivismu a ekologické angažovanosti³⁷³, které je i v dnešní době značně inspirativní. Matka nejznámějšího představitele *ahimsy* v západním světě – Mahátmá Gandhího byla džinistkou a Gándhí byl tímto učením jasně ovlivněn. V Indii existuje množství džinistických „zvířecích nemocnic“, kde se zraněným zvířatům dostává patřičné péče³⁷⁴. Džinisté, kteří migrovali na západ zakládají, potažmo se přidávají do četného množství organizací bojujícího za práva zvířat, případně rozšíření

367 Jaini, Padmanabh S., *Collected Papers on Jaina Studies*, 2000, s. 283.

368 Olson, Carl, *Indian Ascetism: Power, Violence and Play*, 2015, s. 90.

369 Cort, John E., *The Jains in the World*, 2001, s. 135.; Jaini oproti tomu tvrdí, že jednodenní posty jsou pro mnoho laiků pouze dětskou hrou a že někteří laici (a obzvláště laičky) během slavností běžně drží posty trvajících tři až osm dní. Viz Jaini, Padmanabh S., *Collected Papers on Jaina Studies*, 2000, s. 286.

370 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 17.

371 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 289.

372 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 226.

373 Ta je natolik výrazná, že se mezi badateli najde i názor, popisující džinismus jako: „starobylou tradici nenásilí a hluboké ekologické moudrosti“. Viz Long, Jeffrey D., *Jainism*, 2009, s. 29.

vegetariánství³⁷⁵.

Na druhou stranu, z pohledu džinisty je možné spatřit, že prakticky veškerá činnost v životě jest působcem *himsy* a svou pozorností a snahou může jedinec pouze minimalizovat škody, které způsobí druhým a rovnou měrou i sobě. Výmluvným dokladem může být tento aforismus z jednoho z Púdžapadových spisů: „Činnosti, které jsou zamýšleny k obohacení duše vyřazují blaho těla a činnosti zamýšleny pro blaho tělo poddrývají obohacování duše“³⁷⁶.

Tímto se dostáváme k druhé části našeho exkurzu, neboť jednou z možností, jak v podstatě během svého zrození zamezit působení další *himsy* a zbavit se přitom podstatného množství karmy je právě *salekhana* – touto cestou se však vydají nemnozí.

3.2. Salékhána

Salékhána, doslova znamenající úplné ztenčení [žádostí a těla], jest tradiční digambarový termín pro džinistou dobrovolně podstoupené vyhladovění vedoucí k smrti³⁷⁷. Mezi švétambary se setkávám častěji s pojmem *santhára* (smrtná postel)³⁷⁸. Existuje však nemálo dalších termínů, jako *samléšaná* (půst k smrti), *sanjasa* (úsilí, odmítnutí), *nirupadhi* (absolutní, bez atributů či kvalit), nebo *virijamarana* (hrdinská smrt). V neposlední řadě můžeme hovořit o *samadhi marana* (smrt během meditace)³⁷⁹.

Z pohledu některých džinistů lze říci, že *salékhána* je v podstatě jediným smysluplným završením života, které korunuje celoživotní odříkání slastí, meditaci, pokání a pravou víru³⁸⁰. Babb poměrně pronikavě poznamenává, že: „*souhlasně s džinistickým*

374 Srov: Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 225. - V tomto případě však striktní dodržování

ahimsy nevede vždy jen k pomoci.

375 Zydenbos, Robert J., Jainism as the religion of non-violence, in: Houben, Jan E.M. - Van Kooij, Karel R. (eds.), *Violence Denied: Violence, Non-Violence and the Rationalization of Violence in South Asian Cultural History*, 1999, str. 186.

376 Púdžapada, *Istopadésa – The Golden Discourse*, 2014, s. 58.

377 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 229.

378 Dundas, Paul, *The Jains*, 2002, s. 180.

379 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 191.

380 Jain, Vijay K., *Sallekhaná – the zenith of human life* [online], datum neuvedeno [citováno 6/2017], s. 5.

*pohledem na morální pochybnost stravování se, smrt vyhladováním je jedním z nejvyšších duchovních ideálů mezi džinisty*³⁸¹. I přes to, že *salékhána* požívá mezi džinisty obrovské úcty, jedná se o praxi naprosto nepatrného množství džinistů.

Džinistické právní spisy dokonce jmenují pouze čtyři případy, kdy je džinistovi umožněno *salékhánu* vykonat: prvním z nich je *upsaarga*, neboli nevyhnutelné neštěstí, které brání vykonávat sliby – kupříkladu zajetí nepřitelem; druhým je *durbhikšá*, neboli hladomor, během kterého není možné sehnat předepsanou potravu; dalším je *džará* – stáří, které člověku znemožňuje plnit sliby a nakonec *nihpratikará rudža*, neboli vážná nemoc v terminálním stadiu vedoucí k jisté smrti³⁸². K *salékháně* je tedy možno přistoupit v situaci, kdy je pro člověka nereálné dodržovat uzavřené sliby. V takovém případě je tento akt jedinou možností, jak se z pohledu džinistů uchránit od obrovského přílivu nezhoubné karmy, které by případně mohlo vést k tomu, že celoživotní snaha o dodržování džinistické nauky by přišla vniveč. *Salékhána* vede tedy dle džinistů k zastavení přílivu karmy a jejího rychlého odumírání³⁸³.

V rámci dvou hlavních džinistických sekt jsou to dle Babba digambarové, kteří tvoří větší počet z těch, kteří se rozhodnou podstoupit *salékhánu*³⁸⁴. Zároveň se *salékhána* s postupem času přenesla z mnichů a dostává se jí nyní více pozornosti od laiků – přesvědčivé vysvětlení se nachází v tvrzení, že pro mnichy ztrácí *salékhána* svou atraktivitu, neboť v nynější době není možné za její pomoci dojít v našem světě přímého osvobození. Na druhou stranu, pro laiky je stále dobrá vyhlídka vydobýt si *salékhánou* zrození v nebeských říších, kde přechkají nevhodné *ary* a poté se snad zrodí ve vhodné *aře*, za podmínek které budou příznivé pro jeho osvobození³⁸⁵. Jedná se však o pojetí, které zřejmě není v džinismu od jeho počátků. Zdá se, že původně byla další případná zrození vnímána vždy jako víceméně nepříznivá, přičemž možnost nějakého příznivějšího zrození se takřka nevyskytuje³⁸⁶. V těchto byla nauka také mnohem více soustředěna na mnišský život a zdá se, že laikové obecně v rámci této soustavy neměli příliš dobré vyhlídky pro

381 Babb, Lawrence A., *Absent Lord*, 1996, s. 60.

382 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Life*, 1998, s. 229.

383 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 117.

384 Babb, Lawrence A., *Absent Lord*, 1996, s. 60.

385 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 117.

386 Johnson, W. J., *Harmless Soul*, 1995, s. 23.

další svou existenci³⁸⁷.

Vraťme se však k současné praxi - dojde-li tedy k rozhodnutí džinistického laika zakončení svého života vykonáním *salékhány*, prvním krokem je získání svolení učitele a složení přísahy. Pokud džinista toto svolení získá, začínají jeho přípravy. Základním předpokladem je urovnání vztahu s bližními, kdy aspirant prosí své bližní o odpuštění za hříchy, kterých se vůči nim dopustil a sám také musí zapomenout na jejich prohřešky³⁸⁸. Není-li laik schopen vzhledem ku svému stavu navštívit učitele, navštěvuje naopak mnich laika v jeho domově. Pokud jde o mnicha, může se pro *salékhánu* rozhodnout sám, přičemž nepotřebuje svolení. Původně měli tuto možnost i laikové, avšak v postkanonické době začalo být běžné získat svolení a nechat se v této věci vést učitelem³⁸⁹.

Učitel po složení slibu *salékhány* aspiranta rovněž poučí o tom, že je v rámci zachování slibu nutné vzdát se jakýchkoli tužeb vztahujícím se k lepšímu zrození (v nebeských říších), k rychlé smrti nebo prodloužení života a vidiny možných smyslových požitků v budoucích zrozeních³⁹⁰. Stejně tak se musí vyvarovat lpění na svých přátelích a bližních a nepřipomínat si radosti které prožil. Porušení těchto pravidel by vedlo k utvoření enormního množství karmy a samozřejmě by bylo považováno za porušení slibu *salékhány*³⁹¹.

Přípravy předcházejícímu aktu *salékhány* jsou dvojí – vnitřní a vnější. Vnitřní přípravy spočívají ve studiu posvátných spisů, vnější poté v zaujetí správné pozice. Poté učitel určí dávky jídla a tekutin, které smí aspirant denně požit. Tak požije aspirant každý následující den polovinu jídla co dne předchozího a ve chvíli kdy přestane jíst zcela, postupuje se stejně s tekutinami, přičemž se přechází k méně a méně výživnějším až k horké vodě, které se asketa vzdá nakonec také³⁹². Oslabený asketa na sklonku života, ve chvíli kdy pociťuje blížící se smrt obvykle složí ještě pět velkých slibů (*mahávrata*), pokud tak neučinil již během příprav³⁹³. Smrtí duše stoupá do nebeských říších, kde si zasloužila své budoucí zrození, kde dle svých zásluh přečká až do doby, kdy budou ve světě vhodné

387 Ibidem, s. 25.

388 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 131.

389 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 231.

390 Ibidem, s. 230.

391 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 194.

392 Pertold, Otakar, *Džinismus*, 1966, s. 131.

393 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 194.

podmínky k jejímu zrození³⁹⁴. Takto dobrovolně dosažená smrt je poté zpravidla prožívána celým džinistickým společenstvím a džinistovi, který dokázal projít touto cestou jsou kladeny velké pocty, je vzpomínán v literatuře, ba dokonce jsou mu někdy věnovány i menší pomníky³⁹⁵.

Džinisté musí *salékhánu* v dnešní době také často obhajovat před mnohými odpůrci a vysvětlovat své stanovisko, že *salékhána* není sebevražda. Základním argumentem džinistů, na kterém dále rozvíjejí obhajobu *salékhány* je tvrzení, že *salékhána* je prostá vášní. S tímto názorem se setkáváme již v Púdžapadově komentáři k Tattvarthasutře, kde je tento argument dále vysvětlen: „*Bez ulpívání, atp.. není v tomto jednání žádné vášně. Člověk, který se zabije za pomoci jedu, zbraně, atp.. je zatížen ulpíváním, averzí nebo poblouzněním – ten páchá sebevraždu. Avšak kdo učiní svatou smrt je prost tužeb, hněvu a klamu*“³⁹⁶.

Na stejném základě džinisté taktéž přistupovali k rituálním sebevraždám mladých a zdravých hinduistů, kdy docházelo například k zazdívání meditujících asketů, skokům z posvátných vrcholů nebo dobrovolnému utonutí v hlubinách – často byly také motivy tohoto jednání lepší zrození, nebo přízeň bohů, což opět odporuje džinistickému postoji. Ačkoli džinisté respektovali dobré úmysly těchto asketů, přesto trvali na tom, že tito asketové jednali nesprávně a jejich snaha může vyústit jen ve zrození do pekelných oblastí, což se ostatně dle džinistů děje všem sebevrahům³⁹⁷. Stejnou optikou je džinisty v dnešní době nahlíženo například na otázku eutanázie³⁹⁸. Krátký esej této problematice věnoval také džinista Vijay K. Jain, kde v podstatě odsuzuje posty vedoucí ke smrti činěné mladistvými a tvrdí, že taková smrt nemůže být zvána *salékhánou*³⁹⁹.

Salékháná byla v indické společnosti donedávna obecně přijímána a nikdo ji nezpochybňoval, jakožto pevnou součástí džinistické tradice. Toto stanovisko však bylo

394 Na tomto se shodují všichni badatelé, avšak zdá se mi, že nikdo nereflektuje možnost zrození v dalším životě v rámci Mahavidéhy, kde by bylo možné dosáhnout osvobození již v následujícím životě, vzhledem k tomu, že podmínky pro osvobození jsou tam příznivé permanentně. Zmiňuji to však zde pouze pro úplnost, jako otázku pro případné další bádání, kterou se mi nepodařilo uspokojivě zodpovědět.

395 Zydenbos, Robert J., *Jainism as the religion...*, 1999, str. 186.

396 Pudžapadačarija, *Sarvarthasiddhi*, 1992, s. 205.

397 Jaini, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, 1998, s. 228.

398 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 200.

399 Jain, Vijay K., *Fasting (Unto Death) by Children* [online], datum neuvedeno [citováno 6/2017].

napadeno 24. září 2006, kdy bojovník za lidská práva Nikhil Soni zahájil soudní spor v Radžastánu. *Salékhánu* přitom odsuzoval jako sociální zlo rovnající se sebevraždě. Ačkoli byla *salékhána* tehdy uznána jako legitimní část lidského systému, do dnešní doby se postoj indické vlády opět změnil a *salékhána* je nyní považována za nezákonnou⁴⁰⁰. Otázkou je, jak se nyní bude postoj indické vlády vůči této praxi vyvíjet.

Doufám že čtenáři tento exkurz posloužil dobře pro nahlédnutí do problematiky tohoto fenoménu, který ačkoli není prakticky dodržován větším množstvím džinistů, přesto má pro ně v otázce soteriologie nesmírnou váhu a je považován za legitimní součást jejich nauky. Zároveň věřím tomu, že nastíněním pojetí *ahimsy* a *salékhány* bylo čtenáři jasně poukázáno na to, že představy obsažené v džinistické metafyzice mají v džinismu své pevné místo a živě se projevují v denním životě džinistů.

400 Bartošek, Josef, *Džinismus*, 2016, s. 197-198.

Závěr

Pokusil jsem se v této práci systematizovat a na základě džinistických pramenů vysvětlit základní oddíly koncepce duše v džinistickém náboženství. Největším problémem v tomto úkolu se ukázal být jev, kvůli kterému jsem se v podstatě rozhodl sepsat svou práci – nejasnost mnoha termínů a velká variabilita co do výstupu badatelů v konkrétních otázkách. To se mi stalo během samotné práce nejednou potvrzením toho, že tento záměr má své opodstatnění.

Zvolené téma kapitol má vésti k co možná nejjednoduššímu pochopení dané látky – nejdříve je věnována pozornost kosmologii a metafyzice, pro dodání širšího rámce, ve kterém se s koncepcí duše uvažuje. Samotnému konceptu duše je věnována druhá kapitola, přičemž přidružená je neodmyslitelná problematika karmy (a přidružené představy o *léšjích*) a *gunasthán*, neboli spirituálním vývoje. Závěrem je podán přesah v náboženském životě džinistů, na kterém se pokouším poukázat provázanost s dříve probranou problematikou. Vzhledem k četnosti džinistické látky by šlo v práci na každé kapitole pokračovat do značných detailů, snažil jsem se však práci udržet v co nejvyšší možné srozumitelnosti a uzpůsobit zadání práce. Na několika místech jsem také poukázal na podobnosti s dalšími indickými tradicemi (především buddhismem), podrobné srovnání by však i přes nesmírnou zajímavost v této práci nebylo možné. Vnímám tedy zmíněná místa v této práci spíše jako nastínění otázek pro další bádání.

Během této práci vytanulo také několik dalších otázek, které jistě budou stát za pozornost v dalších pracích, přičemž bych rád jmenoval alespoň dvě:

Zaprvé je to otázka, jaký je postoj džinistů k možnosti spásy na kontinentě *Mahavidéhu*? Pokud je tato možná přijímána, je to představa obecná, nebo pouze okrajová? V literatuře tato možnost není vůbec reflektována a přitom se tato otázka po seznámení se s pojetím kosmologie vyloženě nabízí.

Druhým problémovým oddílem se ukázala problematika *nigód*, o kterých panuje v rámci odborné literatury snad nejvíce neshod, přičemž jde dle mého mínění z hlediska džinistické soteriologie o otázku závažnou. Dosud tedy není dle mého názoru není jasně objasněna otázka možného pádu *džívy* do stavu *nigódy*, tak jako v případě Makkhali Gosaly.

Bibliografie

Literatura sekundární

BABB, Lawrence A., *Absent Lord: Ascetics and Kings in a Jain Ritual Culture*, University of California Press, 1996. ISBN 0-520-20324-0

BASHAM, A. L., *History and Doctrines of the Ajivikas: A Vanished Indian Religion*, Motilal Banarsidas Publishers Private Limited, New Delhi 2002. ISBN 81-208-1204-2

CAILLAT, Collette – KUMAR, Ravi, *The Jain Cosmology*, Harmony Books, New York 1981. ISBN 0-517-546620

CORT, John E., *Jains in the World*, Oxford University Press, New Delhi 2001. ISBN 019 565 3602

DUNDAS, Paul, *The Jains*, Routledge, London 2002. ISBN 0-415-26606-8

FÁREK, MARTIN, *Indie očima evropanů*, Karolinum, Praha 2014. ISBN 978-80-246-2494-5

GLASENAPP, Helmuth von, *Jainism: An Indian Religion of Salvation*, translated by Shridhar B. Shrotri, Motilal Banarsidas Publishers Private Limited, New Delhi 1999. ISBN 81-208-1376-6

JAIN, S. C., *Structure and Functions of Soul in Jainism*, Bharatiya Jnanpith, New Delhi 1999.

JAIN, Yogendra, *Jain Way of Life*, JAINA, 2007. ISBN 978-0-9773178-5-1

JAINI, Padmanabh S., *Collected Papers on Jaina Studies*, Motilal Banarsidas Publishers Private Limited, New Delhi 2000. ISBN 81-208-1691-9

JAINI, Padmanabh S., *Gender & Salvation*, Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi 1992. ISBN 81-215-0553-4

JAINI, Padmanabh S., *The Jaina Path of Purification*, Motilal Banarsidas Publishers Private Limited, New Delhi 1998. ISBN 81-208-1578-5

JOHNSON, W. J., *Harmless Soul: Karmic Bondage and Religious Change in Early Jainism with Special Reference to Umasvati and Kundakunda*, Motilal Banarsidas Publishers Private Limited, New Delhi 1995. ISBN 81-208-1309-x

LOPEZ Jr., Donald S., *Příběh buddhismu: průvodce dějinami buddhismu a jeho učením*, přeložila Lenka Borecká, Barrister & Principal, Brno 2003. ISBN 80-86598-54-3

MILTNER, Vladimír, *Malá encyklopedie buddhismu*, Libri, Praha 2002. ISBN 80-7277-111-6

MILTNER, Vladimír, *Vznik a vývoj buddhismu*, Vyšehrad, Praha 2001. ISBN 80-7021-410-4

OLSEN, Carl, *Indian Ascetism: Power, Violence and Play*, Oxford University Press, New York 2015. ISBN 978-0-19-022532-2

ONDRAČKA, Lubomír, Pojetí duše v džinismu, in: Chlup, Radek (ed.), *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*, DharmaGaia, Praha 2007, str. 267-293. ISBN 978-80-86685-82-3

ONDRAČKA, Lubomír, Védské představy o posmrtném životě a formování konceptu přerodování, in: Chlup, Radek (ed.), *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*, DharmaGaia, Praha 2007, str. 223-266. ISBN 978-80-86685-82-3

PERTOLD, Otakar, *Džinismus*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1966.

SHASTRI, Devendra Muni, *A Source Book in Jaina Philosophy*, translated by T. G. Kalghatgi, Sri Tarak Guru Jain Granthalaya, 1983.

VARNI, Jinendra, *Saman Suttam*, Sarva Seva Sangh Prakashan, Varanasi 1993.

WERNER, Karel, *Džinismus: jako spásná nauka, světový názor a náboženství*, CAD Press, Bratislava 2013. ISBN 978-80-88969-63-1

ZBAVITEL, Dušan, *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*, DharmaGaia, Praha 1993. ISBN 80-901225-5-8

ZBAVITEL, Dušan – VACEK, Jaroslav, *Průvodce dějinami staroindické literatury*, Arca JiMfa, Třebíč 1996. ISBN 80-85766-34-5

ZBAVITEL, Dušan, *Upanišady*, DharmaGaia, Praha 2004. ISBN 80-86685-34-9

ZYDENBOS, Robert J., Jainism as the religion of non-violence, in: HOUBEN, Jan E.M. - VAN KOOIJ, Karel R. (eds.), *Violence Denied: Violence, Non-Violence and the Rationalization of Violence in South Asian Cultural History*, Brill, Leiden 1999, str. 185-210. ISBN 9004113444

Elektronické zdroje

BARTOŠEK, Josef, *Džinismus* [online], 2016 [citováno 5/2017], dostupné online na: <<https://www.htf.cuni.cz/HTF-103-version1-dzinismus.pdf>>.

BUTTLER, Sean, *On the Identity of the Liberated Jiva in Jainism* [online], Academia.edu, 2011 [citováno 4/2017], dostupné online na: <http://www.academia.edu/12364359/_On_the_Identity_of_the_Liberated_%C4%Abva_in_Jainism._Sramana_Vol._63_No._1_2011_51-64._ISSN-0972-1002>. Původní publikace: Sramana, Vol. 63 No. 1, 2011.

JAIN, Vijay K., *Fasting (Unto Death) by Children* [online], Academia.edu, datum nevedeno [citováno 6/2017], dostupné online na: <https://www.academia.edu/29281307/Fasting_Unto_Death_by_Children>.

JAIN, Vijay K., *Sallekhaná – the zenith of human life* [online], Academia.edu datum nevedeno [citováno 6/2017], dostupné online: <https://www.academia.edu/15090723/Sallekhan%C4%81_the_zenith_of_human_life>.

JAIN, Vijay K., Soul Substance (jiva dravya) – As Expounded In Dravysamgraha [online], Academia.edu, datum nevedeno [citováno 6/2017], dostupné online na: <https://www.academia.edu/32848534/Soul_Substance_j%C4%ABva_dravya_As_Expounded_In_Dravysamgraha>.

SINGH, Narendra Kumar, *Jainas Concept of Substance* [online], Jain E-library, 1987 [citováno 2/2017], dostupné online na: <<http://www.jainlibrary.org/book.php?file=250171>>.

Pramenná literatura

AMRITCHANDRA, *Purusharta Siddhyupaya*, translated by Vijay K. Jain, Vikalp Printers, Dehadrun 2012. ISBN 81-903639-4-8

KUNDAKUNDA, *Samayasara*, translated by Vijay K. Jain, Vikalp Printers, Dehadrun 2012. ISBN 81-903639-3-X

NEMIČANDRA, *Dravya Sangraha*, translated by Sarat Chandra Ghoshal, Shri Chandraprabh Digamber Jain Mandir Trust, Bombay 1986.

NEMIČANDRA, *Gommatsara Karma-kanda*, translated by Rai Bahadur J. L. Jaini, Pandit Ajit Prasada, 1927.

PÚDŽAPADA, *Istopadesa – The Golden Discourse*, translated by Vijay K. Jain, Vikalp Printers, Dehadrun 2014. ISBN 81-903639-6-4

PÚDŽAPADA, *Sarvarthasiddhi*, translated by S. A. Jain, Jwalamalini Trust, Tamil Nadu 1992.

UMASVAMI, *Tattvarthasutra*, translated by S. A. Jain, Vikalp Printers, Dehradun 2011. ISBN 81-903639-2-1

Džátaky: Příběhy z minulých životů Buddhy, přeložil Dušan Zbavitel, DharmaGaia, Praha 1992.

Gaina Sutras: Part Two, translated by Hermann Jacobi, Motilal Banarsidas Publishers
Private Limited, New Delhi 1989. ISBN 81-208-0146-6

Summary

This thesis deals with the conception of the soul in Jainism. It strives to create a clear systemisation of this phenomenon and to explicate its most difficult aspects. There is only a few academic works on this thopic therefore I present this thesis.

For the sake of this goal it is also necessary to give an introduction into Jaina conceptions of metahysics and cosmology which is a subject of the first chapter. It deals especially with the problem of substances in Jainism in its first part. In the second part of this chapter deals with the structure of the universe – specifically description of three main parts of the Jain universe (infernally realms, heavenly realms and middle world).

The second part of this thesis deals with the conception of the *jīva* in Jaina tradition. Except the describing the qualities of the soul it is also introducing the enormously detailed categorization of souls in Jaina tradition and its consequences. Furthermore there is also explained the Jaina conception of karma and the system of transmigration of souls which is undoubtedly essential in this topic. There is also a brief excursion to the buddhist wiew of soul and transmigration. The chapter ends with the conception of *gunasthanas* or spiritual progress of the soul.

Third chapter presents the problematics of the Jaina religious pratices and their interconnection to the conception of the soul – there is an intention to show how much is this conception live in the Jaina tradion. There were chosen two examples – Jaina way of non-violence (*ahimsa*) which is probably the most essential religious practice of Jains and the *sallékháná* – voluntarily starvation.

This thesis can serve as a clearly compendium of facts and resources for the further research in the future.